HUKUK TARİHİ ÇALIŞMALARI-3

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-
8 HAZİRAN 2022

İstanbul Medipol Üniversitesi bünyesinde yakın zamanda bir Hukuk Tarihi Araştırmaları Merkezi kurduk. Bu merkezde hukuk tarihi çalışmalarına imkân ölçüsünde bir katkı yapmayı arzu etmekteyiz. Araştırma alanlarını, metotları, bugüne kadar yapılanları, yapılmayanları, eksik yapılanları, yapılması gerekenleri konunun uzmanlarıyla bir çalıştay dizisiyle değerlendirelim; iyi yapılanları, eksik yapılanları, yapılması gerekenleri görelim istedik. Bu çalıştay serisi hukuk tarihinin multidisipliner yapısı sebebiyle farklı disiplinlerde uzman kişilerin katılımıyla yapıldı. 8 Haziran 2022 tarihinde yapılan serinin üçüncü çalıştayında hukuk tarihçileri söz aldı.

MEDİPOL
UNV-YAYIN
MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

HUKUK TARİHİ ÇALIŞMALARI-3

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-

8 Haziran 2022

PROF. DR. MEHMET AKİF AYDIN
DR. ABDULLAH MUSAB ŞAHİN

MEDİPOL
UNV-YAYIN
MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

HUKUK TARİHİ ÇALIŞMALARI-3

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-

8 Haziran 2022

DÜZENLEYİCİ

PROF. DR. MEHMET AKİF AYDIN

İstanbul Medipol Üniversitesi
Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

EDİTÖR

DR. ABDULLAH MUSAB ŞAHİN

İstanbul Medipol Üniversitesi
Hukuk Tarihi Anabilim Dalı

MEDİPOL
UNV-YAYIN
MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Medipol Üniversitesi Yayınları: 59

Yayın Adı

Hukuk Tarihi Çalışmaları-3

-Metot ve Kaynaklar Açısından-

Düzenleyici

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın

Editör

Dr. Abdullah Musab Şahin

Yayıncı

İstanbul Medipol Üniversitesi Kavacık Kuzey Kampüs Kavacık
Mah. Ekinciler Cad. No:19 34810 Beykoz/İstanbul

Yayın Koordinatörü

Emel Murtezaoğlu

Mizanpaj

Sertan Vural - Medicomia

Kapak

Levent Karabağlı - Medicomia

Yayın Tarihi

2023

e-ISBN

.....

KATILANLAR (ALFABETİK SIRAYLA)

Doç. Dr. Ahmet Kılınç

Prof. Dr. Ayhan Ceylan

Prof. Dr. Belkıs Konan

Prof. Dr. Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu

Dr. Ebru Kayabaş

Prof. Dr. Fethi Gedikli

Doç. Dr. İrem Karakoç

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın

Doç. Dr. Mehmet Aykanat

Prof. Dr. Mustafa Avcı

Prof. Dr. Nevin Ünal

Prof. Dr. Nuran Koyuncu

Prof. Dr. Sevgi Gül Akyılmaz

Mehmet Akif Aydın: Efendim merhabalar, bugün üçüncü çalıştayımızı yapıyoruz. Daha önce Fethi Hoca İstanbul Hukuk Fakültesi'nde, eksik olmasın Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Araştırma Merkezi'ni kurmuştu biliyorsunuz. Ve güzel de kongreler yaptı. Şimdi Marmara Üniversitesi'nde yayınlamaya başladığımız Hukuk Tarihi Dergisi'ni de üstlendi. Ona devam ediyor. Yakın zaman kadar önce, Medipol Üniversitesi'nde de bir Hukuk Tarihi Araştırma Merkezi kuruldu. İnşallah bu merkezlerin sayısı artar, en büyük temennim. Çünkü Hukuk Tarihi disiplini, Hukuk Fakültelerinde kendisine yeni yeni yer buluyor. Bu sahada çalışma yapanların, araştırma yapanların sayısı artıyor. Bu sevindirici olmakla birlikte, Cumhuriyet tarihinde çok eski bir geçmişi olduğunu göz önüne alırsak, Hukuk tarihinin bu kadar geç canlanmaması gerekirdi. Şimdi, dolayısıyla, ben bu üniversitemizde ilk defa kurmuş olduğumuz Hukuk Tarihi Merkezi'nin, dışarıyla dönük çalışmalarından ziyade mesleğe yönelik çalışmalar yapalım istiyorum. Zaten Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Merkezi de aynısını yapıyor. Bunun için bir çalıştaylar dizisi organize etmeye çalıştık. Burada meslekten hocalarla hukuk tarihi disiplininin problemlerini, imkanlarını, araştırmalarda ne gibi problemlerle karşılaşmaktayız ne gibi imkanlarımız var, bütün bunları birlikte gözden geçirelim istedik... Tabii hukuk tarihi çok yönlü bir disiplin. Öncelikle bunun Hukuk kısmı, normatif kısmı var. İlk Türk Devleti olan Hunlardan bugüne kadar gelen hukuk normlarının uygulanışı bizim alanımıza giriyor. Bu normların tarih içerisinde geçirdiği değişiklikler de -hem normlarda hem kurumlarda- bizim alanımıza giriyor. Bir de şu tarafı var: Türk Hukuk Tarihi sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişini değil, genel olarak Türk milletinin hukuktaki geçmişini araştırdığından mesela Hint alt kıtasında kurulmuş olan, en büyüklerinden birisi malum Babür İmparatorluğu'dur, oradaki hukuk tarihi de bizim ilgi alanımıza giriyor. Aslında bu alanlar henüz Türkiye'de gereği gibi incelenmeye başlanmadı. Yani Timur dönemi, Akkoyunlular dönemi, Karakoyunlular döne-

mi, Karahanlılar dönemi... Sayılarını çoğaltabiliriz. Bu yüzden bu disiplinin bir de başka yönü var: öncelikle bir normatif kısmı var, hukuku ilgilendiriyor. Bir müessesevi kısmı var, tarihi kısmı var. Onunla Türkiye'de tarihçiler de ilgileniyorlar. Gerçekten hukuk fakültelerinde yeni yeni gelişmeye başlayan Hukuk tarihi disiplini Cumhuriyet'in başlangıcından, hatta biraz öncesinden itibaren tarihçiler tarafından sevindirici bir ilgi görmüştür. Bizim fakültelerde canlanmaya başlamadan önce Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde bulunan Tarih Bölümleri, hukuk tarihine şükranla anmamız gereken katkılarda bulunmuşlardır.

Şimdi çalıştayları 'Zoom' üzerinde yapıyoruz. Sonra bunların çözümünü yaptıracağız. Feridun Hoca, Bilgin Hoca, Yunus Koç Hoca gibi tarihçilerle yaptık. O çözüldü, şimdi son rötuşları yapılıyor. Tabii özellikle hukuk tarihinde İslam Hukuku'nun önemli bir yeri var. İslam Hukuku'yla da İlahiyat Fakülteleri'ndeki Fıkıh hocaları ilgileniyorlar. Onların da gerçekten güzel çalışmaları çıktı. Çıkmaya devam ediyor. İkinci çalıştayı İlahiyattaki İslam Hukuku hocalarıyla yaptık. O da çözülüyor şu anda. Üçüncü çalıştayı istedim ki Hukuk Fakültelerindeki hukuk tarihi hocalarıyla yapalım. Burada ben daha çok dinleyici konumunda olacağım. Hukuk tarihi araştırmaları, hukuk tarihi derslerinde, imkanlar, problemler... Kitap isimlerini, araştırma isimlerini zikretmek şart değil ama problemleri ortaya koyalım. Gerçekten çeşitli fikirler çıkıyor, güzel katılımlar oluyor. Bunları sonra çözdürelim ve böylece hukuk tarihi araştırmalarında bütün fakültelere ciddi bir katkısı olur diye düşünüyorum.

Şimdi bu çalıştayda ben moderatör gibi görünüyorum ama sadece dinleyici olacağım. Hepinizin belli bir süreyle mutlaka söz almasını rica ediyorum. Bu kadar büyük birikiminiz var, tecrübeleriniz var. İmkanlar nedir, problemler nedir... Şunu da ilave edeyim. Son çalıştayı da ben arşiv uzmanlarıyla yapmak istiyorum. Biz oradaki bir ekiple uzun zaman birlikte çalıştık. Yüz ciltlik İstanbul Kadı Sicilleri'ni neşrettik. Onlar hakikaten hem metinleri çok güzel oku-

yorlar. Sonra onlar Diyarbakır'ın projesine de ciddi anlamda destek verdiler. Biz Kadı Sicilleri'ni internette erişime açtığımız için çok kullanılıyor. Bunu da görmekten mutluyum. Diyarbakır, defalarca kendilerine söylediğim halde, internete açmadılar. Aslında bu tür çalışmaları internete açmak çok faydalı. Çünkü özellikle bu pandemi sırasında kütüphaneler de kapandı. Ama internet imkanlarını bolca kullanma imkânımız oldu.

Gül Akyılmaz: Hocam kullanabiliyoruz. Ben kullandım, Diyarbakır Sicillerinden yararlandım.

Mehmet Akif Aydın: Yani özel girişimlerle oluyor. Halbuki biz sayfa açtık. Onlar bir sayfa açtılar mı bilmiyorum. Böyle bir gelişme olduysa ondan haberim yok. Ben de kullandım, kullanmadım değil. Ama işte burada yardımcı olan arkadaşlar vardı internete girme konusunda. Yani şunu demek istiyorum, başka yayınlar başladı, mahkeme defterleri. Osmanlı arşivinin çalışmaları başladı, yayınları başladı. Yani internet yoluyla ulaşabileceğimiz her kaynak bizim için ayrı bir zenginliktir. En yaşlınız olarak akademik hayatımın başlarında yaşadığım zorlukları hatırlıyorum. Doktora çalışmalarım sırasında Şer'iye Sicillerine gidip çalışmak ayrı bir problemdi. Orada çalışmak, hiçbir fihristi olmamışsa, o defterleri okumak ayrı bir problemdi. Yani şimdi o imkanlar büyük ölçüde çoğaldı ve problemler azaldı. Bu bakımdan, bu çalıştayın amacı çalışmalarımızı Türkiye çapında gözden geçirelim, ileriye yönelik, hepimiz elbirliğiyle daha iyi neler yapabiliriz onun planlamasına katkıda bulunalım istiyorum.

Şimdi yine Fethi Hoca'ya ilk sözü verip başlatayım istiyorum. Ondan sonra da hepinizin konuşmasını arzu ediyorum. Şu anda kayıttayız. Tekrar, katıldığınız için teşekkür ederim. Hepinizin zamanı var. Şimdi konuşmayı Fethi Hoca'yla açalım.

Fethi Gedikli: Hocam teşekkür ediyorum. Bütün arkadaşları selamlıyorum. Hepsine hoş geldiniz diyorum ben de. Siz zaten genel bir manzara çizdiniz. Ana noktalara değindiniz. Ben de belki bazıları tekrar olmak üzere, gene görebildiğim bazı noktalara değinmek isterim.

Önce şunu söyleyeyim, geçen gün bir münasebetle YÖK başkanı Erol Özvar beyle bir arada bulunduk. Biliyorsunuz o da iktisat tarihçisi olduğu için hukuk tarihine bir ilgisi var. Dergimizden (Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi) bahsettim, istedi. Kendisine bir takım dergi göndereceğiz. Onun dışında birkaç sempozyum yaptığımızı söyledim. İlgilendi ve dedi ki sayınız ne kadar, kaç öğretim üyesi var bu alanda. Dedim herhalde rüştümüzü ispat ettik, belli bir olgunluğa geldi hukuk tarihi disiplini çalışanlar bakımından da. Yüz kişi var mı dedi. O öyle deyince bizim hâlâ çok başlangıç seviyesinde olduğumuzu anladım. Şöyle bir baktım herhalde biz öğretim üyesi olarak yirmi beş kişi falan varız.

Mehmet Akif Aydın: Doktorasını tamamlayan o kadar var evet.

Fethi Gedikli: Evet, ancak o kadar var. Bu, bu kadar uzun tarihi ve hukuk tarihi olan bir millet için, toplum için son derece az. Türkiye'de, belirttiğiniz gibi, geç başladı bu çalışmalar. Avrupa ile kıyaslayınca çok da geç değil. Ama özellikle 80'lere kadar çok büyük bir gelişme göstermediğini tespit ederek bu konuyu burada bırakalım. Sayımız az fakat öbür taraftan şöyle bir şey de söylenebilir. Mevcut araştırma görevlisi arkadaşlarla beraber belki az evvel telaffuz ettiğimiz sayının iki katı, hatta belki biraz daha fazlasına kadar ulaşabiliriz. Ama bu alanda çalışanların, hepimizin bazı eksiklikleri var. Bu da tabii çalışmalara yansıyor. Hukuk tarihi çalışmalarını konuşurken bunu da hatırlamak gerekir. Temel bazı altyapı unsurlarında diyelim, eksiklikler var. Bu Osmanlıcaya, eski Türkçeye hâkim olmaktan başlayarak, hukuk tarihinin önemli dilleri sayabileceğimiz, başta Arapça olmak üzere diğer diller konusunda da bir hayli eksiğimiz var. Bu alanda çalışan arkadaşlarımızın bu hususlarda kendilerini geliştirmeleri beklenir. Çünkü bazı çalışmalarda zaman zaman hem okuma hataları hem de yorumlama hataları görebiliyoruz. Tabii hata yapmak her insanın hakkıdır. Hepimizin hata yapma hakkı var. Ama bunun makul ölçüde olması gerekir. Makul ölçüyü aşan hataların

savunulması mümkün olmaz. O yüzden, belki Türkiye'deki istihdam sıkıntısının da bir yansıması olarak hukuk tarihi üzerine çalışmak isteyen İstanbul Hukuk'ta ben epey insan, epey genç görüyorum. Bunları ben caydırmak için çalışıyorum. Hakikaten bu alanda çalışmak için mi geliyor yoksa bu alanda mesleğe kolay gireriz diye mi geliyor? Bunu iyice anladıktan sonra yardımcı olmaya çalışıyorum. Lafı bu kadar dolaştırdıktan sonra, gelen arkadaşların bir kısmının bu alanda çalışmak için çok uygun olmadığını söylemek istiyorum. Bu pozisyonlara insanları alırken mümkün olduğunca dikkatli olmak gerekir ya da buraya gelmek isteyenlerin daha iyi hazırlık yapmaları beklenir.

Onun dışında, siz de belirttiniz Hocam, Türk Hukuk Tarihi deyince biz neyi araştıracağız? Bu bir tartışma konusu. Türkiye hukukunun tarihini mi araştıracağız? Çalışmalarımıza baktığımızda, Türkiye'deki doktoralı arkadaşların, hocaların çalışmalarına baktığımızda, genellikle Osmanlı hukuku sahasında toplanıyor. Ben Osmanlı sahası dışında yapılan bir doktora çalışması veya başka türlü bir çalışma bilmiyorum. Bu aslında ciddi bir eksiklik. Osmanlı da çok dar anlaşılıyor. Osmanlı da neredeyse Anadolu'ya, belki bir ölçüde Rumeli'ye hasrediliyor. Ve burada kullanılan tabirler de... Osmanlı Devleti diyorduk şimdi Osmanlı deniyor genellikle. Osmanlı'nın nesi? O bile çok belli olmuyor. Ama mesela Lübnan Osmanlı mıydı? Suriye Osmanlı mıydı? Bosna Osmanlı mıydı? Ya da Osmanlı'ya girmez mi? Bunlarla ilgili hiçbir çalışmamız yok. Bu son zamanlarda Fransızların yaptığı bir çalışma var. Biz de o vesileyle bakma fırsatı bulduk. 1864'te Lübnan'ın Mutasarrıflık haline gelmesi... Mesela bizim hukuk tarihçilerinin gündeminde böyle bir şey yok. Ben coğrafi olarak biraz dar baktığımızı söylemek istiyorum. Bırakın sizin dediğiniz gibi Timurluları çalışmak, Babürlüleri çalışmak veya Memluk'a bakmak Osmanlı dediğimizde bile Osmanlı'nın sadece Anadolu coğrafyasında veya İstanbul civarında kalıyoruz. Onda da görüşlerimizi çok daha genişletmeye ihtiyaç var.

Zaman bakımından da tabii aynı problemi görüyoruz. Birçok çalışma Tanzimat sonrasında toplanıyor ve birbirini tekrar edebiliyor. Şu anda benim önümde birkaç tez var bugünlerde savunması olacak. Mesela Mecelle'de havale akdi yeni geldi. Ama iki hafta evvel biz yüksek lisansta da böyle bir tez okuduk. Şuf'a hakkı var, Mecelle'de kira hükümleri var. Bunlar biraz birbiriyle de örtüşen çalışmalar oluyor. Bu son konuyu bir başka arkadaş da çalışmak istiyordu. Bu tezlerden birisini görünce vazgeçti. Bilgi akışında da herhalde bir sıkıntı var. Daha iyi bilgilenme ihtiyacı içindeyiz. Kim ne çalışıyor ve ne aşamada anlamında? Onu da bir hale yola koymak gerekir ve aynı konuları çalışmaktan kaçınmamız gerekir. Aslında derinleşme noktasında bu durum da savunulabilir. Kategorik olarak buna karşı değilim. Ama birbirini tekrarlayan ya da üzerine çok bir şey koymayan tezlerin yapılması, az olan emeğin zayi edilmesi anlamına gelebilir. Bu Tanzimat konusundaki çalışmalar için de veya genel olarak bütün çalışmalar için de geçerlidir. Bir alanda tarama usulüyle bütün sorunları belirleyip, ortaya koyup uygulama nasıl olmuştu, teoriyle uygulamayı karşılaştıralım diyerek, mesela 19. yüzyılı bütünüyle baştan sona gözden geçirerek, bir plan dâhilinde eğer tezler çalışılsa, bu da tabii son derece kıymetli olabilir. Dolayısıyla hem coğrafya olarak hem zaman olarak belirli alanlarda yığılma var. Bundan kaçınmak gerekir.

Son olarak, şunu söyleyeyim. Atıflara da bakıyorum ben zaman zaman. Gördüğümüz tezlerde, makalelerde... Bu aslında sadece hukuk tarihine has bir problem de değil, genel bir problem akademisyenler içinde. Bir kaynağa atıf yaparken en yakınındaki kaynağa atıf yapıyor. Elinin altındaki, masasının üzerindeki, Google'daki bir kaynağa atıf yapıyor. Mesela o alıntı yaptığı kaynağın alıntıladığı kaynağı hiç görmüyor. Diyelim ki, birinci sıradaki kaynak yeni bir şey söylemiyor. Zaten o da bir yukarıdakinden, öncekinden almış. Sonra gelen arkadaş en son kaynağa atıf yapıyor ve onun aldığı önceki kaynağı hiç görmüyor ya da ona gitme ihtiyacı hissetmiyor. Bunun da ciddi bir problem olduğunu görüyorum. Hatta bazen yeni bir araş-

tırıcı, kıdemli bir araştırıcının önüne geçebiliyor. Orada da bilimsel ahlaka ve yönteme aykırı bir durum var, olmaması gereken bir şey var. Atıflarda da böyle bir sıkıntı gördüğümü söyleyeyim.

Şimdilik bu kadar, daha sonra belki tekrar fırsat olursa bir şeyler ilave etme söz konusu olabilir.

Mehmet Akif Aydın: Fethi Hoca'ya çok teşekkür ederim. Gerçekten güzel şeyler söylediniz.

Gül Akyılmaz: Hocam söz alabilir miyim?

Mehmet Akif Aydın: Elbette, buyurun.

Gül Akyılmaz: Hem sizi hem arkadaşları selamlıyorum. Herkesi burada görmek gerçekten mutluluk verici bir olay. Size de hassaten teşekkür ederim Hocam. Çünkü Hukuk Tarihçilerin yetişmesinde katkıda bulunan Hocalarımızdansınız. Ahmet Mumcu Hocamız ve Halil Hocamız ne yazık ki bir takım sağlık sorunlarıyla boğuşuyorlar. Gülnihal Hocamız da emekli olduktan sonra artık bu tür toplantılara katılmıyor. Sizin himayenizde böyle bir çalışma başladığı için mutlu olduğumu ifade edeyim. 1995 yılında, doçentlik kolokyumumda bulunmuştunuz. 2001 yılında da profesörlük raporumda imzanız var. Dolayısıyla benim için anlamı ayrıca büyük. Fethi Hocamız sayımızın hala istenen seviyede olmadığını söyledi. Gerçekten ben 1995 yılında kolokyuma girerken hukuk tarihi alanında beş kişi bulunamadığı için üç kişilik jüriden girmiştim sınava. Ve yedekler de hukuk tarihçisi değildi. Onun için bu kadar süre içinde yine de çok önemli bir yol kat ettiğimizi düşünüyorum. Ve genç arkadaşlarla, arkadan gelen arkadaşlarla önümüzdeki yıllarda daha da ileri gideceğimizi düşünüyorum. Hukuk tarihi çalışmalarıyla ilgili olarak aldığım birtakım notları kısaca ifade etmek isterim. Belki önümüzdeki günlerde de tartışılır. Fethi Hocam genel bir çerçeve çizdi, teşekkür ediyoruz. İlave etmek istediğim birkaç nokta var. Şunu söyleyeyim, siz tarihçilerle ve İslam Hukukçularıyla toplantılar yapmışsınız. Büyük ihtimalle bizim de çok yararlanacağımız veriler ortaya çıkacak. Ama hukuk tarihçileriyle İlahiyatçıların ve tarihçilerin farklı pence-

relerden konuya yaklaştığını düşünüyorum ben. Farklı disiplinler... Bu bir zenginlik getirir, mutlaka... Ancak, bana göre esas olan hukuk tarihçilerinin bu alandaki çalışmalarıdır.

Söylemek istediğim noktalardan bir diğeri, son dönemde benim de ağırlık verdiğim mukayeseli çalışmaların Hukuk Tarihi çalışmaları açısından taşıdığı önemdir. Özellikle, Osmanlı Devleti'yle ilgili daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için çağdaşı devletlerdeki durumla mukayese edilmesinin ilgi çekici sonuçlar ortaya çıkaracağını düşünüyorum. Nitekim son dönemde özellikle Anglo-Sakson Hukukuyla Osmanlı Devleti'ndeki birtakım müesseselerin mukayesesi üzerine çalıştığımda çok benzer noktalar tespit ettim. Hatta zorlayıcı velayet ve küçüklerin evliliğiyle ilgili olan son çalışmamda Hıyâr'ül Buluğ'la çok benzer bir müessesenin neredeyse birebir benzerinin İngiliz Hukukunda da olduğunu gördüm. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Dolayısıyla, mukayeseli çalışmalar yapılmalı diye düşünüyorum. Yine Osmanlı Hukuku'nun günümüze aktarılan sorunlar üzerindeki etkisini, günümüzle bağlantısını ortaya koymanın da gerekli olduğu kanaatindeyim. Mesela mülkiyetle ilgili, Emvâl-i Metruke'yle ilgili problemlerde olduğu gibi. Bazen kurallarla uygulamanın örtüşmediğini, uygulamada çok farklı sonuçların ortaya çıktığını görüyoruz. O sebeple, uygulamadan örnekler, özellikle Şer'iyye Sicilleri ve arşiv belgeleri ile kuralların ne derece uyuştuğunun üzerinde çalışılması, etüt edilmesi gerektiğini ve bunun faydalı sonuçlar ortaya çıkaracağını düşünmekteyim. Fethi Hocam da ifade etti, tarihlere ve bölgelere göre, Anadolu ve İstanbul dışında farklı bölgelerde ve farklı tarihlerde özellikle o bölgedeki örf ve adetlerin de hukuk üzerindeki etkisini değerlendirerek çalışmanın da yine önemli sonuçlar ortaya çıkartabileceği kanaatindeyim. Bir de Arapça ve Farsça dendi, bence yine Osmanlı coğrafyasında çalışma yapacak özellikle genç arkadaşların Rumca, İbranice, Ermenice veya Balkan dillerini öğrenirlerse ve o bölgeyle ilgili çalışmalar yaparlarsa güzel eserler ortaya konacağını düşünüyorum. Fazla vakit almak istemiyo-

rum, şimdilik söyleyeceklerim bunlar. Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim bu güzel fikirleriniz için. Şimdi kim söz almak istiyor?

Belkıs Konan: Öncelikle Fethi Hocam ve Gül Hocamın görüşlerine sonuna kadar katıldığımı belirtmek istiyorum. Ben de önemli gördüğüm birkaç konudan bahsederek onlara dikkat çekmek isterim. Son dönemlerde Hukuk Tarihi dersine, özellikle 'master' düzeyinde çok yüksek bir ilgi var. Eskiden biz hukuk tarihi yüksek lisansına başvuran öğrenci bulamazken şimdi gerçekten çok sayıda kişi katılıyor. Bu açıdan memnuniyetimi belirtmek istiyorum. Fakat bizim şöyle bir problemimiz var: Kendi adıma, doçentlik sınavına çalışırken hissettiğim bir eksiklik "Hukuk Tarihi Metodolojisi"ni bilmemekten kaynaklanıyordu. Hukuk eğitimi konusunda metodolojik çalışmalar var. Bazı fakültelerde "hukuk eğitimi metodolojisi "adında dersler veriliyor. Medeni hukukçular veya hukuk felsefecileri bu dersi veriyorlar. Ancak hukuk tarihi çok özel bir alan. Sadece günümüz hukukunda uygulanan tüm metotları veya tüm kaynakları değil başka özel yöntemleri de uygulamamız gerekiyor. Nitekim ben doçentlik sınavına çalışırken bu konunun çok eksikliğini duymuştum. Yani çalışmaya nereden nasıl başlayacağımı bilememiştim. Hatta asistanlığa başladığımda Osmanlı arşivine gittiğim zaman ne yapacağımı da bilmiyordum. O dönemde, Osmanlıca öğrenmeye henüz başlamamıştım. Daha çok Latin harfleri ile transkript edilmiş defterlerden kendi araştırma konumla ilgili özet bilgileri alıyordum. Arşiv memurlarından rica ediyordum, onlar çeviriyorlardı. O şekilde belgeleri kullanmaya çalışıyordum. Şimdi de hukuk tarihiyle ilgilenen pek çok arkadaşımızın benzer sorunlar yaşadığını görüyorum. Bunların bazıları Osmanlıca'ya başlıyor, daha meraklı olanları Arapça dersleri almaya başlıyorlar. Acaba hukuk tarihçileri olarak "hukuk tarihi çalışma metodolojisi" adı altında bir şey yapabilir miyiz beraber? Benim ilk olarak söylemek istediğim bu.

İkinci olarak, hukuk tarihi kavramları ve terimleri farklı disiplin-

ler arasında farklı anlaşılıyor. Gül Hocam da hatırlayacaktır. Üç beş yıl önce beraber olduğumuz bir tez jürisinde tarihçi bir arkadaşımız Osmanlı Hukuku ve vakıflarla ilgili bir çalışma yapıyordu. Doktora süresi boyunca o toplantılarda "müstemen" ve "zimmi" arasındaki farkı bir türlü kabul ettiremedik tarihçi arkadaşa. Tamam, disiplinler arası çalışmalar güzel bir şey. Ama terimler ve kavramlar üzerinde çok farklı anlayışlar oluyor. Bunun önüne nasıl geçilebilir? Belki böyle bir çalışma yapılabilir. Deyimler, terimler konusunda tarihçilerle iş birliği yapacaksak nasıl çalışmamız gerekiyor? Bu konuda düşünebiliriz.

Son olarak söylemek istediğim şey (Fethi Hoca'nın da işaret ettiği gibi), son dönemlerde sadece Osmanlı Hukuku üzerine çalışmalar yapılıyor. Ben kendi 'master' öğrencilerimden biliyorum ki, eski Türklere de çok yoğun bir ilgi var. Eski Türklerin hukukunu da öne çıkaracak ve destekleyecek şekilde bir şeyler yapabilir miyiz? Eski Türk Hukukunun biraz daha araştırılması konusunda...Bu konu neredeyse tamamen tarihçilerin tekeline bırakılmış durumda. Ayrıca eski Türkler nasıl Türk Hukuk tarihinin bir parçasıysa, Cumhuriyet sonrası dönem de bence artık hukuk tarihinin çalışma alanına giriyor. Cumhuriyetle beraber sanki hukuk tarihi çalışmaları sona ermiş gibi bir izlenim var ama Cumhuriyet'ten sonra mesela 1961 Anayasası da 82 Anayasasının birçok hükmü de, Medeni Kanun'un ilk şekli de şu anda uygulanmıyor. Bizler artık çalışmalarımızı Cumhuriyet döneminde de belli tarihlere kadar getirebilmeliyiz diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum, söyleyeceklerim bu kadar.

Mehmet Akif Aydın: Çok teşekkürler. Gerçekten bakın, konuştukça çok farklı güzel şeyler ortaya çıkıyor. Nevin Hocam sizi dinleyelim isterseniz.

Nevin Özkorkut: Hocam teşekkür ediyorum. Zaten üç konuşmacı hocamız da temel sorunları çok güzel ifade ettiler. Ben konunun bu kadar içine değil de hukuk tarihine dışarıdan bakışa değinmek istiyorum. Şimdi Hocam, hukuk tarihi sanki bir joker gibi farklı

alanların ele aldığı bir konu haline gelmiş. Yani hiçbir hukuk nosyonu olmayan insanlar bütün arşiv belgelerini alt alta sıralamak suretiyle ortaya çıkardıkları eserleri hukuk tarihi eseri olarak tanıtıyorlar ve kendilerini de hukuk tarihçisi olarak kabul ediyorlar. Bence bu, biz hukuk tarihi çalışan hukuk mezunlarına bir haksızlık oluyor diye düşünüyorum. Bunu belirtmek istedim.

Biz bir de başka bir nokta, hukukçu arkadaşlarımız arasında da hukukçu olmadığımız yolunda bir kanaat var. Yani biz hukuk tarihçiler ne tarihçiler tarafından dikkate alınıyoruz ne hukukçular tarafından dikkate alınıyoruz. Yani hukuk nosyonunun gerektiğini bir şekilde anlatabilmemiz lazım. Salt arşiv çalışmakla ortaya çıkan bir eser bence tarih eseridir. Hiçbir hukuki yoruma, altyapıya dayanmayan... Bunu ben, bunca yıllık -ki ben de yaşlı hocalardan biriyim- tecrübemde bunu çok net görüyorum. Ha ben kusursuz mu yazıyorum? Hayır. Ben Osmanlıca'yı çok sonradan öğrendim, el yordamıyla birçok şeyi öğrendim. Çok zorlanarak başladım. Fakat hukuk tarihçisi hukukçu olmalı dedim ve dört elle sarıldım. Bu nedenle bu konuda da bize karşı bir pozitif ayrımcılık yapılmasını istiyorum ben. Hukuk tarihini ilgilendiren toplantılarda, konferanslarda, her konuda. Bu temel sorunları bu şekilde, dilim döndüğünce... Belki bir gaf da yaptım onu da bilemiyorum. Ama belirtmek istedim. Çok teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. Doğru şeyler. Ama şöyle de bir gerçek var. Şimdi ben çeşitli toplantılarda hukuk tarihinin geçmişinden bahsederken Ankara Hukuk'un özel bir yerinden her zaman bahsetmişimdir. Coşkun Üçok Hoca ve o kürsüde yetişen hocalar sahip çıkmasaydı belki 80'den sonra hukuk tarihi bu şekilde bir zemin bulamayacaktı. Ama hukukçuların ilgilenmediği dönemde tarihçiler bu alana da sahip çıktılar. Dediğinize kesinlikle katılıyorum. Özellikle tarihçilerin belgelerden normatif yorum yapması hiç mümkün değil. Yaptıkları zaman da gülünç sonuçlar çıkıyor. Ama onların kurumsal kısmına yönelik güzel çalışmaları var. Şimdi de çıkıyor. Tabii şöyle bir şey var efendim, bu alan Türkiye'de çalışma

alanı olarak yeni başlayınca ister istemez zaman içerisinde çeşitlenecek. Hakikaten bizim incelememiz gereken çok çeşitli konu var. Yani bizim konu darlığı çekmemiz şu anda hiç söz konusu değil. Fakat hukuk tarihi çalışmak için zemin de hakikaten bir Batı dilini mutlaka bilmek ve bir Arapça'yı veya Osmanlıca'yı iyi bilmek gerekiyor. Bu ikisi yeter mi? Bu bile yetmiyor. Yani mesela İslamiyet Öncesi Türk Hukuk Tarihine ilgi duyuyorsanız Çince bileceksiniz. Bu çok ayrı bir alan. Çağatayca'yı belli ölçüde bileceksiniz. Rusça'dan yararlanabilirsiniz. Tabii Türkiye'de şöyle bir şey var, ilmi disiplinler için doktora aşamasında henüz gerçekten Batı'daki gibi maddi destek sağlayan kurumlar -gittikçe artıyor ama- yeterli değil. Yani keşke hukuk fakültesi bitirenler bu alanda disiplinleri çalışmayı başlamadan önce kaynak dilinden birini çok iyi birini orta seviye bilerek hazırlansalar. Konu da çeşitlenecek, derinlik de kazanacak. Ama işte bu çalıştay da bu eksiklikleri ortaya koyacak. Yine iyi tarafından bakmak için söyleyeyim. Mesela Roma Hukuku çok daha eski bir geçmişe sahip şu anda Türkiye'de. Roma Hukukçuları, yani haklarında konuşmak istemiyorum ama, bizden daha iyi durumda değiller. İlgilenenlerin sayısı daha az gibi geliyor bana. Bu bakımdan hukuk tarihinin istikbali biraz daha fazla. İnşallah hepimizin katkılarıyla daha iyi bir noktaya gelecek diye düşünüyorum.

Mustafa Avcı Hocam, sizi dinleyelim. Teşekkür ederim Nevin Hanım.

Mustafa Avcı: Estağfurullah Hocam, ben hukuk fakültesinde hukuk tarihi dersi okumadım. Yüksek lisansımı hukuk tarihinden yapmadım. Doktoramı hukuk tarihinden yapmadım. Dolayısıyla ben bu alanda yetkili biri değilim. Onun için çok fazla bir şey söylemeyeceğim.

Mehmet Akif Aydın: Olur mu? Siz hukuk tarihi dersleri okutuyorsunuz. Ve hukuk kökenlisiniz. Gerçekten ciddi katkılarınız da var. Özellikle ceza hukuku konusunda. Sizin tecrübelerinizi de dinleyelim.

Mustafa Avcı: Şimdi ben de diğer hocalarıma katılıyorum. Modern hukukun bir alanında derinleşip o alanın hukuk tarihi kısmını daha iyi anlayıp anlatmak gerektiğini düşünüyorum ben. Belki kendi yaptığıma kılıf bulmak gibi oluyor ama. Gerçekten bir deryada boğuluyor arkadaşlarımız. Az önce Kadı Sicillerinden örnek verdiniz. Evet çok büyük bir hizmet, zatınıza da o konuda teşekkür ediyorum. İstifade ediyoruz. Ama çok okuma hataları var. Kadı Sicillerinde... Bunu biz tez yapan arkadaşların tezlerinde okurken onların alıntılarından da daha iyi görüyoruz. Mesela terim olarak mudiha kelimesini, yani bir şecce türü olarak mudihayı bilmiyor arkadaşlar tamamını mubazzaha okumuşlar. Yani hiç alakası olmayan bir şey. Yine Fethi Hoca'nın bu Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi'nde özellikle Tanzimat Dönemindeki hukukçuların yazdıklarını Latinize ettirmesi de çok büyük bir hizmet. Ancak orada da çok fahiş okuma hataları var. Geçen ben bir iki arkadaşa onları ilettim. Mesela irilaz kelimesi var, mugallazadan irilaz, yani ağırlaştırma. Onu ağlaz diye okumuşlar. Hadis Şerifi yanlış tercüme etmiş üstelik. İkisi de İstanbul İlahiyat'tan, İslam Hukuku kürsüsünden olmalarına rağmen editör arkadaşların dikkatinden kaçmış. Yani hakikaten kendi ya makale ya da tez olarak çalıştığımız arkadaşların da tezlerini düzeltiyoruz, makalelerini düzeltiyoruz hakemlik yaparken. Geçen mesela bir arkadaş bana şu makaleyi yayımlayabilir miyim diye gönderdi, isim vermeyeyim. Ben de hatalarını düzelttim, kendisine gönderdim. Ama sonra bana resmi hakem olarak geldi o makale. Tabii ki önceden baktığım için hemen onay verip geçebilirdim. Bir daha bakayım dedim, acaba gözden kaçmış bir hata var mı diye. Benim düzelttiğim kısımları tekrar yamultmuş aday. Telefon açtım dedim ki, ya senin makalen bana resmi hakem olarak geldi. Ama bana düzelttirdiğin yerleri tekrar yamultmuşsun, bana bir daha makale falan gönderme bunu da reddedeceğim dedim. Hocam çok özür dilerim falan... Benim baktığım yerde de o şekilde yazıyor dedi. İsmini vermeyeyim bir meşhur hocamız iki tane yeni mezun tarihçiyi göndermiş Şer'iyye

Sicilleri Arşivi'ne, oradan bir derleme yaptırmış. Şimdi kitabın dışı çok cafcaflı. Kâğıt kalitesi güzel, baskısı güzel... Ama her sayfasında en az iki üç tane hata var. Şimdi kendi asistanımız ya da birlikte çalıştığımız arkadaşlar bile Mustafa Avcı bu işten ne anlar, benim kaynağına atıf yaptığım insan ondan daha meşhur diye beni itibara almıyor hocam. Ben de bu şeylere dikkat çekmiş olayım.

Evet, hukukçu olmayanların hukuk tarihi çalışması biraz arkeoloji çalışması gibi oluyor. Bazı hukuk fakültelerine hem hukuk tarihi kürsülerine hem de yeni İslam Hukuku Anabilim Dalları oluşturuldu oraya İlahiyatçıların alınıyor olmasında da rahatsız olduğumu burada ifade edeyim. Yani Hukuk Fakültesine hukuk mezunu olmayan insanları alıp sonra bir de kaprisle Hukuk Fakültesindeki hukuk mezunu hocalara hukuk öğretmeye kalkışıyorlar. Bu tehlikeye de dikkat çekip ben herkese saygılarımı sunayım.

Mehmet Akif Aydın: Mustafa Bey teşekkür ederim. Şimdi Türkiye'de şöyle genel bir problem var aslında. Liyakatin ön planda olmaması gibi bir problemler var. Her alanda bunun örneklerini görebiliriz. Gerçekten metin neşri çok problemli bir alan. Özellikle tarihçiler, aslında metin neşrini onların yapması lazım. Yani hukukçuların metin neşriyle uğraşmaması lazım. Biz önümüze sağlam bir metin gelirse, biz onun tarihi gelişimini ve hukuki yorumunu yapmalıyız. Ama gerçekten tarihçiler de Osmanlıca'ya hâkim olmayınca orada da çok ciddi hatalar oluyor. Ama hatasız olması çoğu kere de pek mümkün olmuyor. Şimdi bakın, biz Kadı Sicilleriyle çok uğraştık, ben biliyorum. Kadı Sicillerinde, özellikle yer isimlerinde çok sıkıntı çektik. Çünkü Rum Köylerinin, Ermeni Köylerinin isimlerini kâtip duyduğu gibi yazmış. Bir insan bildiği şeyi doğru yazabiliyor. Yani mahkemenin kâtibi Rum'un ismini de duyduğu gibi yazmış. Orada farklı telaffuzlar var, aynı isim... Bilinen isimleri çok kolay çıkarıyorsunuz. Okuyanlar çıkarıyor veya kontrol edenler. Fakat az bilinenler, gerçekten çok problem oluyor. Yani ilk Ermeni patriği Hovakim mi Yovakim mi? Ben bir zamanlar bunun üzerine çok

düşmüştüm. Doğu Ermenileri farklı söylüyor, Batı Ermenileri farklı söylüyor. Bana bir Ermeni rahibin söylediği bu. Yani sahamızda birçok problem var. Tabii zaman içerisinde bunlar daha ayıklanacak. İnşallah düzelecek. İşte bu çalıştayların bence bunlara katkıları olacak, müspet bir katkıları. Birbirimizi kontrol ederek... Bir de şu var gerçekten... Veri tabanlarımız yok. Yani şimdi mesela İslam Araştırmaları Merkezi, iki alanda veri tabanı hazırladı. Başlangıcını biliyorum, ben de orada yöneticilik yaptım biliyorsunuz. Bir İlahiyat Makaleleri veri tabanı... Gerçekten çok kolay ulaşılabilen, yüz bini aşan makaleye bir tıkla ulaşabiliyorsunuz. Aslında bunu YÖK şimdiye kadar çoktan yapmalıydı. Tarih ve Edebiyat veri tabanları var. Bir de onlar tezler konusunda da bir veri tabanı oluşturdular. Keşke bu veri tabanları biraz daha gelişmiş ve çeşitlenmiş olsa. Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu şimdi böyle bir hazırlık içerisindeler. Yani bir konuya girdiğimiz zaman, bir yeni çalışmaya başladığımız zaman daha önce nelerin yapıldığını görebilsek sağlıklı bir şekilde hem yapılmayan kısma yönelme imkânımız olur hem de yapılanı kullanarak bir üstüne çıkma, üzerine bir şey ilave etme imkânımız olur. Ama bunlar zaman içerisinde düzelecek diye ümit ediyorum. Yani ben bardağın her zaman dolu tarafına bakma taraftarıyım. Ama bu ikazlar da önemli. Onu söyleyeyim.

Evet, şimdi hocalarımızdan söz almayanları ben rica edeyim.

Ayhan Ceylan: Hocam başta size, burada bulunan diğer hocalarıma öncelikle sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Özellikle böyle bir çalıştay tertibinizden dolayı ayrıca teşekkürlerimi sizlere iletiyorum. Vakit kalır mı bilmiyorum, ama ben bazı notlar almıştım. Onları, çok da vaktinizi almadan, belli başlıklar şeklinde ifade etmeye çalışacağım. Hukuk tarihi alanımız hem hukukla hem de tarihle bağlantılı bir disiplin. Tabii metodoloji ve bakış açısı olarak her iki alandan, ama özellikle tarihten yararlanmakta. Geniş bir inceleme alanı, hukukun ve tarihin kapsamına giriyor. Burada da tabii tarih içerisinde, çok çeşitli yaklaşımlar ve bakış açıları var. Hukuk Tarihi alanı yeni

olduğundan, daha doğrusu nispeten geç dönemde hak ettiği konuma kavuştuğundan, bugün geldiğimiz nokta dikkate alındığında geçmişe nazaran oldukça iyi durumda olduğumuz varsayılabilir ama belki o geçmiş dönemin de etkisiyle o dönemki çalışmaların tarihte daha çok 'descriptive' dediğimiz, tanımlayıcı, betimleyici ve tasvir edici çalışmalar olduğunu görüyoruz. Ama artık epeyce yol aldık. Belli bir noktaya, belli bir külliyata da ulaştık çalışmalarda ve incelemelerde. Bundan sonra belki daha analitik, daha derinlemesine, tenkitçi ve mukayeseli çalışmalara herhalde yönelmek gerekecek. Hukuk tarihinin, hukukla ve tarihle ilgisi, metodu, bakış açısı, mukayeseli çalışmalar ve kendisine özgü bir yer edinmesi bakımından da önemli. Fakat bununla ilgili, bir metodolojisinin olması konusunda fazla çalışmalarımız yok, ama en azından bir tespit, bir sorun olarak buna değinmekte yarar var. Hukuk karşısındaki konumumuz, tarih karşısındaki konumumuz, bakış açımız nasıl olmalı? Öte yandan, hukuk tarihinin, az evvel hocalarımızın dile getirdiği, hukuk fakültelerindeki konumu diğer hukuk branşları ve disiplinleri yanındaki konumu noktasında da problemlerimiz var. Bu bakımdan, metodoloji tarafına, hukuk tarihinin meselelerine nasıl bakılması gerektiği, nasıl bir metodoloji takip edilmesi gerektiği noktasındaki çalışmalara daha fazla yoğunlaşılması gerekiyor. Evet, hukuk tarihi kitaplarımızda, özellikle ders kitaplarında, bu konuya genel itibariyle baktığınızda dersin önemini ve amaçlarını belirten, önemli fakat daha ötesine gitmeyen bilgiler yer almakta. Özellikle müstakil çalışmalar bakımından sorunu ele almak gerekiyor. Buna değinmek istedim. Yani hukuk tarihinin metodolojisi, hocalarımızdan biri de değindiler, gerçekten önemli. Çünkü bakış açısı özellikle yeni hukuk tarihçilerinin çalışmaları bakımından da çok önemli. Metodoloji olmadığı takdirde, adeta heybenin altı boş oluyor, yapılan çalışma esaslı bir eksiklik ihtiva ediyor. Çünkü çalışma bir bakış açısından ve metodolojiden mahrum... Sadece hukuk tarihinin değil, maalesef bu Türkiye'de genel olarak hukuk disiplininin ve genel olarak bilimin bir problemi

olarak karşımıza çıkıyor. O bakımdan hukuk tarihinin müstakil bir bilim olarak metodolojisi konusuna daha fazla yer vermek, bu tip çalışmalara artık başlamak gerekiyor. Ona bir değinmek istedim.

Bir başka konu da hukuk tarihine bakış açısıyla ilgili sorunlar. Nispeten onları aştık ama, zaman zaman o tip çalışmalar yapılıyor maalesef. Yani genel olarak Türkiye'de tarih, özel olarak da hukuk tarihi çalışmalarında, azımsanmayacak şekilde, konuya "bugünkü bakış açısıyla/ kavramlarla bakma", yani anakronik bir bakış açısı var. Tabii hukuk tarihinin kendi çalışma alanı kadar daha sonrasına yansımaları da elbette çok önemli. Aksi takdirde bu bilim alanının önemi konusunda bir problem ortaya çıkar. Ancak tamamen bugünkü bakış açısıyla hukuk tarihini değerlendirmeye kalktığımızda bulunduğu zamanın, şartların, koşulların dinamiklerini dikkate almadığımızda çalışmalar açısından önemli bir sorun ortaya çıkıyor. Bu sorunun bir başka boyutu da incelenen tarih alanının bu günkü kavram ve anlayışla "sistematize" edilip ele alınmasıdır.

Son dönem çalışmalarında, bu sorunlara daha duyarlı bir yaklaşımın olduğunu da belirtelim. Bunun yanında, hukuk tarihinin geç dönemde ortaya çıkması, kendine has şartları, tarihsel gelişim, zaman içerisinde küçümseyici bakış açısı-özellikle Osmanlı hukuku bakımından-veya yüceltici bakış açısı problematiğine değinmek gerekiyor. Bu tip sorunlara ayrıca zaman zaman "önyargıyla bakış" da eşlik ediyor.

Hukuk Tarihi çalışmaları zaman ve alan itibariyle oldukça geniş. Bir sınırlama yok. Bu açıdan bakıldığında Umumi Hukuk Tarihi ve Türk Hukuk Tarihi'ni birlikte değerlendirmek durumundayız. Özellikle, araştırmalarda hukukun belli alanlarına, sözgelimi Mezopotamya Hukuku'na yer verme ve bakış açısı konusunda eksikliklerimiz var. Bu sadece hukuk tarihinin değil, Türkiye'de siyasal düşüncenin, genel olarak kamu hukukunun ve diğer alanların da bir problemidir. Yani Roma MÖ 753'te kuruldu ama Roma'dan yaklaşık 3 bin yıl evvel Mezopotamya'da, Sümer'de, Babil'de, Mısır'da, Hint, Çin o coğ-

rafyada, Hititlerde, Anadolu topraklarında gerçekten önemli hukuk sistemleri vardı. Bunlarla ilgili çalışmaların da literatürde kendisine yeterince yer bulamadığını ifade edebiliriz.

Özellikle İslam Hukuk Tarihi öncesi, yani İslam Hukuku öncesi dönemde uygulamalar da bizim açımızdan gerçekten önemli. Fakat bu alanda başta dil probleminden kaynaklı olmak üzere gerçekten sınırlı bilgiler var. Mevcut bilgileri genel olarak Sadri Maksudi Arsal'la, Üçok-Mumcu-Bozkurt'un Ankara Hukuk Fakültesi'nde okutulagelen Hukuk Tarihi kitabındaki muhtevadan edinmekteyiz. Birtakım zorluklar var. Fakat bu alandaki çalışmaların katkı sağlayıcı olduğu nispette artması gerekiyor. Fakat güncel çalışmaların pek çoğu bilgi düzeyinde çok katkı sağlayıcı mahiyette değil. Bu bakımdan İslam Öncesi Hukuk Tarihi alanına ilişkin yenilik sağlayıcı çalışmalara özellikle ihtiyacımız var.

Bir başka konu, bununla bağlantılı, hocalarımızın görüşüne katılıyorum, artık 2000 yılından sonra Temel Hukuk disiplinleri alanında, başta Medeni Kanun ve Ceza Kanunu olmak üzere kanunlar değişti, ya da Anayasada olduğu gibi mevzuatta önemli yenilikler yapıldı. Dolayısıyla bizim artık hukuk tarihi çalışmalarında Cumhuriyet sonrası dönemi de yavaş yavaş inceleme alanımıza dâhil etmemizde fayda mülahaza ediyorum.

Bunun yanında, Fethi Hoca'nın ve diğer hocalarımızın işaret ettiği hukuk tarihi çalışmalarının önemli bir kısmı, özellikle Osmanlı Hukuku araştırmaları çoğunlukla merkezle sınırlı kalmış durumda. Yani bugünkü İstanbul ve Anadolu ile sınırlı. Halbuki Osmanlı coğrafyası, Anadolu, Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı kapsayan geniş bir alana işaret ediyor. Kendi içerisinde hem klasik dönemde hem de modern dönemde-Tanzimat sonrası dönemde-farklı farklı uygulamalar var. Dolayısıyla bu sizin de başta işaret etmiş olduğunuz Babürler, Delhi ve Memlükler gibi Türk İslam devletlerinin uygulamaları var. Bir taraftan da mesela Tunus'ta Hafsiler, Balkanlarda Sırp İmparatorluğu mirası var. Yani bunların Osmanlı Hukuku

bakımından farklı uygulamaları göze çarpmakta. İki farklı hukukun karşılaşması, uygulama alanları, Osmanlı Hukukuna etkisi, yer alış biçimleri, değişiklikleri konusunda mukayeseli ve birbiriyle irtibatlı çalışmalara ihtiyaç gözükmekte. Özellikle modern dönem bakımından Osmanlı coğrafyasında Balkanlarda imtiyazlı eyaletlerin ortaya çıkması... Mesela Mısır ve Tunus gibi imtiyazlı eyaletlerin dâhili alanda kendi hukuklarını yapmasının getirdiği ayrıcalıklarla birlikte anayasa çalışmaları, kanun yapma çalışmaları, özellikle kanunlaştırma çalışmalarındaki katkıları özellikle modern dönem açısından dikkat çekici. Bunların Osmanlı Devleti'yle irtibatları da var. Yani sadece mukayeseli değil. Sözgelimi Tunus'ta ve Mısır'da yapılan anayasa çalışmalarının veya kanunlaştırmaların; kendileriyle sınırlı kalmadığını, karşılıklı irtibatlar olduğunu da görmekteyiz. Bu bakımdan Osmanlı Hukukunun bütünü hakkında doğru bir fotoğraf çekebilmek açısından bunların bilinmesi de önemli. O açıdan da bu tip karşılaştırmalara gerek duyulmakta.

İlaveten, ihmal ettiğimiz, hocalarımızın da değindiği, bir konu da resepsiyon. Bu çerçevede Japonya, Çin, Latin Amerika resepsiyonlarının Osmanlı Hukukuyla karşılaştırmalı boyutları önemli. Mesela Japonya hemen hemen aynı dönemde benzer bir modernleşme sürecine giriyor Burada bir hukukun alınma süreci, karşılaşılan zorluklar var. Osmanlı Devleti'yle mukayesesi, aynı şekilde Latin Amerika ülkelerindeki benzer tecrübeler gerçekten dikkat çekici. Bunların ortaya konması yararlı olacaktır. Yine eşzamanlı olarak, Osmanlı Devleti'nin belki Bizans ve Batı Hukuku'yla karşılaştırılması, ayrıca civar bölgemizde yer alan, Rusya, İran modernleşmesi de aynı şekilde bizim ilgi alanımızda olması gereken mukayeseli çalışmalar cümlesinden zikretmeye değer nitelikte.

Son olarak, hukuk tarihi çalışmalarında, meseleye, düşünce, kural ve daha çok kurumsal açıdan bakıyoruz. Mukayeseli çalışmalar da bu kapsamda yapılmakta. Ancak, galiba hukuk tarihinin düşünce boyutunu ihmal ediyoruz. Mesela Osmanlı açısından, Klasik dönem-

de ve Tanzimat Dönemlerindeki fikrî tartışmalar... Hem merkezde hem merkez dışında, mesela Tanzimat sonrasındaki çeşitli akımlar, bunların hukuk anlayışları, yaklaşımları, birbirleriyle bağlantıları, farklılıkları, benzerlikleri konusu özellikle. Kişiler, biyografiler ve düşünce akımları boyutuyla da hukuk tarihinin düşünce-kural-kurum şeklinde üçlü sacayağını oluşturan alanları orantılı şekilde ele almakta fayda olabilir. Teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim Ayhan Hoca.

İrem **Karakoç**: Çok kıymetli ve saygıdeğer hocalarım. Öncelikle herkesi selamlamak istiyorum. Bize kendimizi ifade etmek için böyle güzel bir fırsatı yaratan başta Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın hocamız olmak üzere emeği geçen diğer herkese teşekkür ediyorum. Hocam hepinizin, bütün hocalarımın konuşmalarını dinledim. Her birinden çok yararlandım. Ben de tespit edebildiğim birkaç hususa değinerek bu toplantıya katkı vermek isterim. Hocam hukuk tarihi çalışmalarında ben de terimlerin kullanılmasıyla ilgili sıkıntı yaşandığını düşünüyorum. Çünkü aslında hukuk tarihi bilim alanında, hukuk alanında kullandığımız ortak terimlerimizin daha fazla kullanılması gerekirken; bunların bazılarında birleşiyoruz ama ayrıldıklarımız da çok oluyor. Benim buna vurgu yapma sebebim şudur: Gerek fakültemizde gerekse sosyal hayatta yakınlarımızda birçok hukukçu var ve bunların çoğu hukuk tarihçisi değil, günümüz hukukçularıdır. Bu kişiler hukuk tarihiyle yakından ilgileniyorlar ve okudukları hukuk tarihi çalışmalarını kolayca anlamak istiyorlar. Aynı durum öğrencilerimiz için de geçerlidir. Bu nedenle konuların bugünkü hukukçuların da anlayabileceği şekilde -şüphesiz, anakronizm denilen tarih yanılgısına da düşmeden açıklamalı şekilde ve hukuk diliyle aktarılması gerektiğini düşünüyorum. Bunu da yapabilmek için üzerinde çalışıp yazdığımız konunun günümüzde mevcut olan benzer bir hukukî terim, kavram, kural veya müessese ile bağlantısını kurmamız gerekir. Yani neyi arıyoruz tarihte? Bugünle nasıl bir bağlantısı var? Ya da bugüne nasıl evrilmiş, gelmiş, dönüşmüş? Tüm

bunları ortaya koyabilmek için, o bağlantıyı kurabilmek için hukuku bilmek gerekir diye düşünüyorum. Örneğin, Osmanlı devrindeki bir hukukçunun herhangi bir konu hakkındaki görüşlerini açıkladığı bir yazıyı, günümüz Türkçesi'ne doğru şekilde çevirebilmek için bile öncelikle hukuku bilmek gerekmektedir. Yoksa hiç açıklama yapmadan yazmak ya da işin sadece dini kaynaklarını açıklamak o çalışmanın anlaşılmasına katkıda bulunmamakta ya da sadece belli bir kesim tarafından anlaşılmasıyla sınırlı kalmaktadır. Öte yandan açıklamalı anlatım şekli, başka bir deyişle günümüzdeki bir hukukî kural ya da müessesenin tarihteki asıl şeklinin tespiti, o müessesenin bugün çok farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmasının veya suiistimal edilmesinin de önüne geçebilir. İnsanlar hukuk tarihi çalışmalarına bakarak günümüzdeki bir kural/ilke/müessesenin tarihte hangi amaçla meydana getirildiğini ve bugün neye hizmet ettiğini en doğru şekilde tespit edebilirler. Yazarın yaptığı açıklamalar bazen yanlış anlamalar içerse de bunu izah eden başka çalışmalarla/tartışmalarla fikir paylaşımlarıyla en doğru şekline zaman içinde kavuşacaktır.

Bir de şu var. Ben uzun yıllardır Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Roma Hukuku derslerine de giriyorum. Türk Hukuk Tarihi konularını/kitaplarını Roma Hukukuyla ister istemez mukayese ediyorum. Roma'ya baktığımda, ortak başlıklandırma, sistematik kullanıldığını görüyorum. Roma hukukçuları birbirleriyle konuştuklarında birbirlerini anlıyorlar. Biz de şüphesiz örneğin Fethi Hocamız, Mustafa Avcı Hocamız, Cihan Hocamızla ve diğer bir Hukuk Tarihi Anabilim Dalı'ndan olan akademisyenlerle örneğin, Osmanlı Ceza Hukuku/uluslararası hukuk/toprak hukuku/hukukî işlemler ile ilgili konuştuğumuzda, birbirimizi kolaylıkla anlıyoruz. Bu anlayışın ortak olan hukuk alt yapısından kaynaklandığını düşünüyorum. Ortak nokta hukuk olduğu için terimlerin, hukukun ve insanın doğasının bilinmesi bunda çok etkili. Benden önce söz alan bir hocamız da belirtmişti ki; bizim alanımızda, tarih ve ilahiyat gibi, metodu hukuktan farklı olan branşlar da çalışmalar yapmaktadır.

Farklı branşlarda, aynı kavram/kurum/kâideler bambaşka örneğin, Arapça bir sözcükle ifade edilebilmektedir. Çevirilerde bazen farklı/yanlış ifadelere rastlanmaktadır. Bu, bizim (kürsü arkadaşlarımı kastediyorum) bile kafamızı karıştırmaktadır. Aslında bizim Türk Hukuk tarihi kitaplarının bu ortak dili ve şekli sağlama konusunda önemi büyüktür.

Tarih ve ilahiyat gibi bilim dalları ile ortak konuların olmasına rağmen o alanların nosyonu; terminolojisi, olaylara bakış ve değerlendiriş şekilleri hukukçulardan farklıdır. Biz tarihî bir olayı değerlendirirken günümüz hukukçusunun algısıyla, bakış açısıyla hukukî açıdan ele almaktayız. Benzer şekilde doktora öğrencimiz olan örneğin savcı, hâkim ve avukatlar bulunmaktadır. Onlar da çok ilgi duyuyorlar hukuk tarihine. Fakat, günümüz hukukuna yakın şekilde anlatılamaz ise özellikle Arapça ifadeler kullanılmasından dolayı konunun anlaşılamadığından şikâyet etmektedirler. Hukuk Tarihi dersini seçtikten bir süre sonra bazıları "biz tarihte böyle müesseselerin olabileceğini tahmin etmiyorduk, bunlar günümüze de esin kaynağı olabilir!" gibi ifadelerle ilgi ve beğenilerini belirtmektedirler. Bizim alandaki çalışmalarda Arapça sözcükler olmaması mümkün değil tabii ki, eski hukukumuz İslâm hukuku üzerine binâ olunmuştur. Ama Osmanlı Devleti zamanında bile, o devrin insanı bunları anlayabilsin diye, Türkçe fetva kitapları yayınlanmaya başlanmıştı. Burada "anlamak" önemlidir. İşte bu yüzden gerek İslâm hukukunun gerekse Osmanlı hukukunun günümüz hukukçuları, hukuk öğrencileri ve hukukşinasları tarafından tam olarak anlaşılabilmesi için hem sistemin hem de kavram, kurum ve kuralların –günümüz hukuk kavramları kullanılarak açıklanması zorunluluğu doğmaktadır. Örneğin, Osmanlı hukukunda veya fıkıhta âriyeti/vediayı anlatırken lisans düzeyinde günümüz hukukunda ödüncün veya emanetin ne olduğunu; hüküm ve sonuçlarını bilmek gerekmektedir. Bunun amacı günümüz hukuku ile geçmişi yargılamak değildir. Bu konuyu bir örnekle açıklamak isterim: Bir ilahiyat konuşması sırasında,

hocamızın verdiği örnekte "bir kişinin az önce satın aldığı bir rahleyi komşusunun dükkanına emaneten bıraktığı, bir süre sonra gelip alacağını belirttiği" bir olay anlatılmıştı. Burada dükkân sahibinin, arkadaşının rahlesine hiç dokunmadığı, üzerine bir şey koymadığı ve asla kullanmadığı ona inancının verdiği çok üstün bir hasletmiş gibi anlatılmıştır. Oysa, emanet akdinde zaten emanet alan bunu kullanamaz. Aksi halde tazminat ödemek zorunda kalır. Yani, eski Roma hukuku ve diğer hukuklarda da öyleydi. O nedenle sistem ayırmadan hukukun doğasını; insanın doğasını, ahlâkı, örf-âdetleri, hukukun genel ilkelerini ve kamu düzenini temel alan yaklaşımlar sergilenmesi ortak bir hukuk bilinci oluşturacaktır kanaatindeyim. Eğer böyle yapılırsa ortak paydalarda ve terimlerde birleşmek daha kolay olacaktır. Şüphesiz bu fikrim "şu tarih diliminde, şu ülkede/toplumda şu şekilde hukuk uygulamaları vardı/yoktu" şeklindeki tarihî araştırmaların yapılmamasını savunduğum anlamına gelmemektedir.

Değinmek istediğim bir diğer husus da hukuk tarihinin hukuk biliminin bir alt branşı mı yoksa tarihin bir alt branşı mı olduğu; yoksa her ikisinin de birbirinden ayrı birer bilim dalı mı olduğunun açıklığa kavuşturulması gereğidir. Aslında bu iki bilim dalının hem konuları hem de çalışma yöntemleri farklıdır. Hukukçunun önemsediği hususlar tarihçi için bir anlam ifade etmeyebiliyor. Örneğin bir toplantıda bir tarihçinin, "Osmanlı ülkesi topraklarının padişahın şahsi malı olduğu, dilediği yeri dilediği kişinin mülkiyetine verebildiği" gibi bir beyanı ile karşılaştığımda diyecek şey bulamadığımı hatırlıyorum. Ama arazi hukuku bilen bir hukuk tarihçisi bunun hiç de böyle olmadığını bilir. Bu bilim dalları "tarih" ortak paydasında birleşiyor olmasına rağmen çeşitli ortak etkinliklerde olaylara farklı pencerelerden bakıldığı, akademisyenlerin birbirlerini dışladığı, hatta işin hukukî yönünün bazen göz ardı edildiği/edilmesi gerektiğinin dayatıldığı görülmektedir. Bu yapıldığı sırada bazı arkadaşlarımız karakterleri gereği kendini savunamayabiliyor veya buna

lüzum görmüyor. Bazen susmak zorunda kalıyor ve gerginlik yaşadığı böylesi bir ortama bir daha girmek istemiyor. Ama bir hukukçu ne olursa olsun tarihte yaşanmış bir olayı/yapılmış bir uygulamayı sanki bugün yaşanıyormuş gibi -hak ve adalet penceresinden- değerlendirmekten kendini alamaz. Veya o günün bir hukukçusu olarak olayı değerlendirir.-Hukuk ile Tarih bölümleri arasındaki bu ikilem ilahiyat ile hukuk için de söz konusu olmaktadır. Bu üç bilim dalını bir arada kaynaştırmak yerine, her birinin çalışmalarını kendi branşlarında, kendi usulleriyle sürdürmeleri de bir seçenek olarak düşünülebilir.

Türk Hukuk Tarihi'nin tüm üniversitelerin hukuk fakültelerinde ders olarak okutulup okutulmadığıyla ilgili bir tespitimden de bahsetmek isterim. Bazı özel üniversitelerde-devlet üniversitelerinin hepsinde var mı bilemiyorum- hukuk tarihi dersinin olmadığını gördüm. Benim görebildiğim kadarıyla, her yerde Türk Hukuk Tarihi dersi yok. Ben bu dersin zorunlu derslerden olduğunu zannediyordum. Bazı yerler, "Türk Hukuk Tarihi" dersi diye adı geçse bile içerikte sadece Roma Hukuku anlatıyorlar. Hatta ilk dönem Roma Hukuku ikinci dönem Türk Hukuk Tarihi dersi verilen yerler olduğu gibi bunların hiç okutulmadığı yerler olduğunu da duydum. Bazı özel üniversitelerin hukuk fakültelerinde ise, Türk Tarihi dersi koymuşlar... Bu konuda bir uyum bir düzen var mı bilemiyorum. Ama olması ve YÖK tarafından denetim sağlanması gerekir.

Son olarak değinmek istediğim ve kendi fakültemde yaşanılan olumsuz bir durum daha vardır. Başka anabilim dallarında da aynı sıkıntıyı yaşayanların mevcut olduğunu da biliyorum. Bizim fakültemizdeki atamalarda Hukuk Tarihi Anabilim dalının her zaman ikinci plana atılması söz konusudur. Öğretim üyelerimiz kadrolarına atanmamakta; gelen sınırlı sayıda kadroda kendimize yer bulamamaktayız. Kadroların neden hep sınırlı (!) sayıda geldiğine de bir anlam verilememektedir. Sanki Ceza hukuku, Medeni hukuk gibi dallar daha önemliymiş, Hukuk Tarihi önemsizmiş gibi bir algı oluş-

muştur. Bu, ikinci plana atılma durumunu hem Roma hem Hukuk Tarihi kürsüleri olarak yaşadığımızı belirtmek istedim, değerli hocalarım. Umarım bu sıkıntımız en kısa zamanda giderilir ve adalet yerini bulur. Beni dinleme sabır ve lütfunda bulunduğunuz ve bu fırsatı verdiğiniz için hepinize teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederiz. Hukuk tarihi disiplininin birçok problemi var, her hoca bir kısmından bahsediyor. Bunlar hepsi hakikaten doğru şeyler. Şimdi, şöyle bir şey var. Tarihçilerle hukukçuları şöyle bir yönlendirmek gerekir diye düşünüyorum. Hukukun ilgili kurumları, mahkemeler Divan-ı Hümayun gibi Cuma Divanı gibi arşivle çok ilgili olan konularda tarihçiler biz hukukçulardan daha başarılı çalışmalar yapıyorlar. Çünkü arşiv esas onların alanı. Fakat onlar bu malzemeden normatif yorumlar çıkarmaya çalışınca yanlışlar başlıyor. Aslında normatif yorumu, tüm meslektaşlarımız söyledi, hukuk bilgisi ve birikimi olmadan yapması mümkün değil. Bir de örneklerden normatif yorum çıkarma problemi var. Eğer arkadaki hukuk bilgisine sahip değilseniz bir örneğe bakarak yorum çıkarınca ciddi yanlışlar oluyor. Bu bakımdan aslında tarihçilerin katkıları önemli; bizim hukukçuların katkıları da önemli. Ama tabii biz hukuk fakültelerindeki fiili durumla kendimizi zor zor kabul ettirmeye başladık. Biraz üvey evlat muamelesi gördüğümüz bir gerçektir. Ama gittikçe bu yaklaşım eskidi artık. Roma Hukuku'yla çarpıştırma arzuları da oldu zaman zaman. Bunlara hiç gerek yok aslında. Roma Hukuku çok önemli bir disiplin. Meslektaşlarımız da söyledi, mukayeseli çalışmalar bizim ufkumuzu çok açıyor. Türk Hukuk Tarihiyle, benzer coğrafyalardaki veya uzak coğrafyalardaki hukukların karşılaştırılması. Bu Anglo-Sakson hukuku olur, Rus Hukuku olur, Çin Hukuku olur, Japon Hukuku olur. Zaten Japon modernleşmesiyle Osmanlı modernleşmesine yönelik bir çalışma geçmişte yapılmıştı ve çok güzel şeyler çıkmıştı. Bunlar çok faydalı. Ama Fethi Hoca söyledi, hepsi doktorasını bitirmiş 25 kişi varız. 25 de doktora yapan genç araştırmacı olduğunu düşünelim. Çalış-

mamız gereken o kadar çok konu var ki... Yalnız tabiatıyla, bizim Türkiye'nin şöyle bir problemi var: bir an evvel doktorayı bitirmek. Mümkün olduğu kadar en kolay yoldan bitirmek. Ve tabii hukuk fakültesini bitirenlerin önemli bir kısmı kendisini avukat, hâkim, savcı, kamuda yönetici olarak hazırlamış oluyor. Sonra biraz tarihe ilgi duyunca acaba hukuk tarihi olabilir mi diyor. Ama altyapısı yok. Bunun zorluğunu çekiyoruz. Fakülteyi bitirdikten sonra altyapı edinmeye çalışınca da çok yetmiyor. Bu da çalışmaların seviyesini etkiliyor. Ama zannediyorum zaman içerisinde bunları hep aşacağız.

Nuran Hocam sizden hiç ses çıkmadı, sizi dinleyelim. Ben herkese söz vereceğim çünkü.

Nuran Koyuncu: Öncelikle hepinizi saygıyla selamlıyorum. Hürmetlerimi sunuyorum hepinize. Siz kıymetli Hocalarımın yanında konuşma fırsatı verdiğiniz için teşekkür ediyorum. Yakın bir zamanda babamı kaybettim, biraz kafamı toparlamakta zorlanıyorum ama. Ben Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanıyım şu anda. İdareci olarak da birtakım, hukuk tarihiyle ilgili, öğrencilerin hukuk tarihine bakış açısıyla ilgili birtakım eksiklikler veya isteksiz durumlar ortaya çıkabildiğini görüyorum. Hepimiz biliyoruz, hukuk tarihi hukuk formasyonunun mütemmim bir yüzü. Hukukçu kimliğinin oluşmasında, kanun tekniğinin, hukuk tekniğinin oluşmasında, bilinmesinde öğrencilerin hukuk kültürüne sahip olarak yetişmeleri son derece önemli. Biz şu sözü hep söylüyoruz zaten, tarih bilmeyen hukukçu tehlikelidir. Hem tarihi bilmek hem hukuku en iyi şekilde bilmek zorundayız. Ve hukuk tarihi diğer bütün hukuk dallarının hemen hepsiyle ilgili bir alan. Yani bizim işimiz dışarıdan bakıldığı zaman işte hukuk tarihi diye bakılır ama diğer kürsülere bakıldığı zaman en zor alan belki de. Her şeyden önce, bütün hukuk alanlarının temelini bilmemiz gerekiyor. Öncelikle, lisanstan başlamak gerektiğine inanıyorum ben. Yani önce öğrencilere hukuk tarihinin önemini elimizden geldiğince anlatmaya çalışıyoruz ama hukuk fakültesine ilk defa gelen bir öğrenci veya mezun olurken iş

kaygısı, ilgilendiğim alanın para getirisi olacak mı diye baktığı için hukuk tarihine yönlendirmelerin biraz daha üst düzeyden yapılması gerekiyor. Bu nasıl olur? TÜBİTAK'ta mesela bir başvuru yapıldığı zaman hukuk tarihiyle ilgili, yeni yeni desteklenmeye başladı mesela. Daha önce başvuru yapılsa bile kabul görmesi çok zordu. Sosyal alanların genel olarak zor ama hukuk tarihinin daha da zordu. Ama yeni yeni teşviklerin verildiğini görüyoruz. Bu da tabii önemli bir gelişme. Yani üst düzeyde bir desteklemenin olmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Bunun dışında, hukuk fakültelerinde artık belirli kürsüler oluştu. Hukuk tarihinin de artık vazgeçilmez bir yeri olduğu kesin. Onun dışında, İslam Hukuku Roma Hukuku kürsüleri de oluşturuluyor. Biz de fakültemizde her iki alanı da oluşturduk. Bu alanların da belki hukuk tarihiyle desteklenmesi gerekiyor. Yani İslam Hukuku kürsüsüne de aslında hukukçu birinin yerleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum ben de. Onun dışında, özellikle siz duayen hocalarımızın yol göstericiliği ışığında doçentlik başvurularında da hukukçuların özellikle bu alana yönlendirilmesi... Yani şu anda mesela hukuk mezuniyeti şartı olmadığı gibi, hukuk yüksek lisansı veya doktorası şartı da yok. Dolayısıyla bu alana bizim sahip çıkmamız gerekiyor öncelikle. Veya bir atama yapılacağı zaman hukuk tarihi bir yan branş gibi görüldüğü için rektörlük bazında, buraya bir İlahiyatçı da koyulabilir veya o dersi İlahiyatçı da anlatabilir gibi bakılıyor. Belki bize mesela bir rapor geldiğinde bunu öncelikle engellememiz gerekiyor diye düşünüyorum. Yani biz sahip çıkmazsak zaten hiç kimse sahip çıkmaz. Kendi alanımıza kendimizin sahip çıkması gerektiğini düşünüyorum. Ve diğer hocalarımın söylediği, alan çalışmalarıyla ilgili, hepsine katılıyorum. Benim söyleyeceklerim şimdilik bu kadar. Çok teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. Zannederim bir boşluktan kaynaklanıyor başka fakülte mezunlarının yönelmesi. Yoksa hukuk tarihi disiplininde hukukçu kökenden gelmek en büyük avantaj. Zaten bu kökenden gelmemişseniz telafi etmeniz çok

zor oluyor. Yani problem çözerek hukukçu olmamışsanız, pratiklerle şunlarla bunlarla, o farklılıkları ve incelikleri kavramanız çok zor oluyor. Atlayabiliyorsunuz. Cihan Hocam, sesini duymadım.

Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu: Hocalarımın hepsini selamlıyorum. Hepsi çok önemli hususlara değindiler. Hocam size ayrıca çok teşekkür ediyorum. Bu branşa katkınızı benim söylememe gerek yok. Tüm Türkiye biliyor. Mustafa Avcı Hocamın Osmanlı Ceza Hukukuna katkıları, diğer hocalarımın kendi branşlarındaki katkıları inkâr edilemez. Gerçekten çok fazla sayıda değiliz. Ama ben asistan olarak bu branşa girerken çok heyecanlıydım. Çünkü bilmediğim bir Osmanlıca'yı öğrenecektim, sizin sayenizde Arapça'ya da devam ettim Edebiyat Fakültesinde vs.

Şimdi hocam, öncelikle metot konusunda bir şeyler söylemek istiyorum. Benim de birkaç tecrübem var diğer söylenenlere ilişkin olarak. Dosyalar geliyor, jüri olarak yeni yetişen nesillerin sınavlarında bulunuyoruz... Şimdi hocam metot konusunda Türk Hukuk tarihi disiplininin ben Arsal'dan ve Üçok-Mumcu-Bozkurt'tan itibaren oluştuğunu düşünüyorum. Zaten Türk Hukuk Tarihi için bizlerin ve yeni yetişenlerin eserlerine baktığımızda belirli bir metot ve usul takip ediliyor. Ancak bir kafa karışıklığı varsa, bunun bu alanda İlahiyatçıların ve tarihçilerin de kalem oynatmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Bunu söylerken onlar da çalışmasın demiyorum. Alman Hukukuna ve Alman hukuk tarihçilerine baktığımda metotlarının bizimle aynı olduğunu görüyorum. Neyi inceliyorlar? Roma Hukukunu, Germen Hukukunu, Roma ve Germen Hukukunun birbiriyle ilişkisini inceliyorlar. Eski hukuk sistemlerini inceliyorlar. Ve karşılaştırmalı olarak diğer hukuk sistemleriyle de ilişkilerini ortaya koymaya çalışıyorlar. Şimdi, Hocalarımın hepsi söyledi. Size bir kitabın reklamını yapmak istiyorum. Bunu yazan hukukçu, İsviçreli bir hukukçu. Alman kendisi. ..... Yani diyor ki, hukuk tarihçisinin yalnızlığı. Problematik bir disipline ilişkin notlar. Sadece Türkiye'de değil, Avrupa'da da hukuk tarihçisi yalnız. Hukuk tarihçisi biraz itil-

miş durumda. Ama son dönemlerde bütün hocalarımın da gözlemlediği gibi, yeni yetişen nesilden bir ilgi var.

Şimdi metot konusunda, iyi kötü metodumuzun belirli olduğunu düşünüyorum. Fakat yeni yetişen nesle bakıyorum. Hukukun temel kavramlarına hâkim olmadıklarını görüyorum. Hukuk felsefesine özellikle hâkim olmadıklarını, hukuk nosyonlarının da -hepsi için söylemiyorum- zayıf olduğunu, bilimsel araştırma yöntemlerine ve tekniklerine vakıf olmadıklarını görüyorum. Hukuk fakültesi öğrencileri, lisans eğitimlerini almış olmalarına rağmen. Şimdi dedik ki, hocalarımızın tümü hemen hemen aynı görüşte, ben de aynı şekilde düşünüyorum: Tarihçilerin ve İlahiyatçıların konuya ilişkin değerlendirmeleri, hukuk altyapısından yoksun oldukları için yanlış oluyor. Ama bu yanlışlar bir yerden sonra, hukuk disiplinlerinde çalışan diğer nesiller için doğruymuş gibi algılanıyor. Bu bakış açısı, yeni yetişen, hukuk tarihçisi adayının da kafasını karıştırıyor. Biz onlardan hukukçu gibi davranmalarını, bu metotla yürümelerini beklerken onlar İlahiyatçılar gibi tezler yazmaya başlıyorlar, tarihçiler gibi tezler yazmaya başlıyorlar. Hukukun ve hukuk nosyonunun onlara verdiği ayrıcalıktan bu hukuk tarihi disiplini içerisinde yararlanamıyorlar. O yüzden ben şunu pratik olarak önerebilirim: Doktora yeterlik sınavında hiç olmazsa, öğrencilerimizin tez jürilerini, hukuk felsefesi olabilir, anayasa hukuku olabilir, genel kamu hukuku hocası olabilir, insan hakları çalışan hocalardan olabilir... Hocalardan da almalıyız diye düşünüyorum. Çocuklar disipline girecekleri zaman ezbere söylediğimiz bir şey var: Osmanlıca bileceksin. Bilmek zorundalar, tamam. Arapça da bileceksiniz, Farsça da... Bu, çocukların gözünü korkutuyor. Ayrıca, Türk Hukuk Tarihi sadece Osmanlı Hukuku demek değildir. Hocalarımın da söylediği gibi, eski Türk Hukuku vesaire... Türk Hukukunun çeşitli alanları var. Kronolojik olarak çok uzun bir dönem ve coğrafi olarak da yayılmış durumda. Balkan dilleri var, Çince var vs. Şimdi, çocuk önümüze geldiği zaman, evladım sen ille de Arapça öğreneceksin! Belki çocuk eski Türk Hukuku ça-

lışacak. Belki de Osmanlı Hukuku çalışmayacak. Bizim çocukları bu tarz korkutmaktan ziyade "sen ne çalışmak istiyorsun?" "Sen gerçekten Türk Hukuk Tarihi çalışmak istiyor musun" "sen hukuk tarihi çalışacaksan hukuk felsefesi bilmek zorundasın, temel hak ve hürriyetlerin gelişimini bilmek zorundasın, hukukun temel kavramlarına hâkim olmak zorundasın" demek durumundayız. Öyle araştırma görevlileri var ki, lisans öğrencilerinin gerisinde kalıyorlar. Şimdi bu noktada, iyi öğrencileri, formasyonu iyi olan öğrencileri, lisans öğrencilerini kapmamız gerekiyor. Mesela benim yüksek lisansta bir öğrencim var, benden ders alan. İki sene Çin'de yaşamış. Ben bunu duyar duymaz bizim kürsüye gel demeye başladım. Çince biliyor, eski Türk çalışabilir. Ben o çocuğa sen Arapça da öğreneceksin mi diyeyim? Çocuk Arapça'ya da başlamış, Latince de öğrenmek istiyor. Bu arada da yüksek lisans tezi yazmak istiyor. E dedim tamam kolay gelsin, yapalım o zaman. Yapabiliyorsan hepsini yap.

Şimdi ayrıca, Hocam sizin bu Şer'iyye Sicilleri transkripsiyonlarınız ve bu yolu açmanız gerçekten bizim disiplinimiz açısından çok büyük bir hizmet. Ama Mustafa Hocamın da söylediği gibi yanlışlar olabilir. Diğer birtakım transkripsiyonlarda da yanlışlar olabilir bu çok doğaldır. Bu yüzden ben devamlı diyorum ki Türkiye Cumhuriyeti'nin arşiv vesikalarının transkripsiyonu işi Türkiye Cumhuriyeti devleti eliyle yapılması gereken bir iştir. Bunun için devlet eliyle bir planlama yapılmalıdır ve bu ülkenin tüm arşiv vesikaları transkribe edilmelidir. İster yüz milyon olsun ister iki yüz milyon olsun. Sayı ne kadar fazla olursa olsun. Sayı fazla diye siz geri çekildiniz mi Şer'iyye Sicilleri'nde? Yüz cilt mi oldu hocam? Kaç cilt oldu? Siz yüz cilt olacağını öngörmüş müydünüz önceden?

Mehmet Akif Aydın: Tabii yüz cilt olarak seçtik. Yüz tane defter seçtik.

Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu: Çok güzel! Bunu başarabildiniz. Ama iki yüze de çıkabilir, üç yüze de çıkabilir. Bunun devlet politikası olarak belirlenmesi gerekiyor. Arşivcilik işinin uz-

manlar tarafından yapılması gerekiyor. Tarihçiler, İlahiyatçılar tabii ki hukuk tarihi çalışabilirler. Ama modern hukukun hukuk nosyonundan yoksun olduklarını bilerek çalışmaları gerekir. Okuyoruz hocam, hepimiz okuyoruz. Konuşmanın başında birtakım isimlerden bahsettiniz. Bu isimlerden bir kısmının eserlerini biliyoruz örneğin. Ama değerlendirme yanlışları var, sıkıntılar var. Bu konularda da tenkit etmemiz, söylememiz gerekir belki. Yanlışları söylemediğimizde, hatır gönül diye tenkit etmediğimizde bu sefer ne oluyor? Yanlışlar doğruya evriliyor. Kafa karışıklığı oluyor. Hocalarımın hepsinin dediği gibi aynı dilden konuşamıyoruz. Ama bizim hukukçu olarak terminolojimiz belli. Modern hukukumuzun, pozitif hukukumuzun terminolojisi belli. Biz hukukçular olarak bu terminolojiye ve literatüre hakimiz. Bunun üzerinden gidiyoruz. Ben tekrarlamak istiyorum, bizim de yetiştirdiğimiz nesillerin de kafasını karıştıran bu konuda ilahiyatçıların ve tarihçilerin yaptıkları çalışmalar.

Bir de resepsiyon konusuna değindi Ayhan Hocam. Ben TÜBİTAK bursuyla gittiğimde, Türkiye Cumhuriyeti resepsiyonunu inceledim. Sizin de dediğiniz gibi Gül ve Krizantem miydi? Bu konu, Japonya resepsiyonu konusunda karşılaştırmalı çalışmalara vesaire var. Bu konuya ilişkin zaten Gülnihal Hoca'nın kitabı zaten temel kaynaklardan. Devamında, ben şimdi doktora dersi veriyorum karşılaştırıyoruz. Doktora öğrencilerim çok iyi. Hepsi zaten araştırma görevlisi. Japon transkripsiyonuyla Türkiye Cumhuriyeti'nin transkripsiyonunu ve çeşitli Balkanlar modern dönem transkripsiyonları var. Modern dönem resepsiyonlarını karşılaştırıyoruz, Balkanlar'daki resepsiyonları karşılaştırıyoruz. Mesela Kilise Defterleri yine yabancı dilde gelirsem. Rumcası, Slav dili vs. Ben öncelikle şunu düşünüyorum: gelen öğrencilere Arapça, Farsça diye gözlerini korkutmamamız gerekiyor. Sen hangi konuda çalışmak istiyorsun? Biz Arapça, Farsça deyince, bunda bir temeli olan çocuk geliyor bize. İmam Hatip Lisesi mezunu çocuk geliyor. Ben diyor zaten Arapça biliyorum. Bilmiyor! Arapça öyle kolay öğrenilecek bir lisan değil.

Farsça da bilmiyor zaten. Çocuk Selçuklu Devleti'ni çalışacak. Ben de tamam Osmanlı Devleti'ni, Osmanlı Hukuku çalıştım. Ama ne çalışılacak? Tanzimat Dönemi de çalışılıyor ama Tanzimat Dönemi'nin hala bakir kısımları var. Cumhuriyet'in kökenini ve resepsiyonun kökenini biz Tanzimat Dönemi'nde buluyoruz. Tanzimat Dönemi daha tüketilmedi bence ve Cumhuriyet Dönemi'nde de çalışmalar yapmamız gerekiyor.

Başka aldığım notlar var mı? Bu kadar yeterli sanırım Hocam. Söz verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Çok teşekkür ederiz. Yalnız şunu söyleyeyim Cihan Hoca, Osmanlı Dönemi araştırmaları başka bir dönem araştırmalarının rakibi değil. Yani Osmanlı Dönemi'ni çalışan kimse tabiatıyla Osmanlıca ve Arapça bilecek. Yani Osmanlıca ve Arapça'yı zor gören insana biz Sırpça bilmelisin, Ermenice bilmelisin deyince birdenbire kolaylaşacak mı iş? Bunlar birbirlerinin rakibi değil. Hakikaten keşke bizim Çince bilen, Urduca bilen, Hintçe bilen, Rusça bilen araştırıcılarımız olsa. Türkiye buna doğru yöneliyor ama, TÜBİTAK falan birtakım burslarla destekleniyor, Tarih Kurumu da destekliyor. Aslında Tarih Kurumu bugüne kadar çok daha iyi desteklemeliydi. Maddi bakımdan Tarih Kurumu'nun sahip olduğu imkana Türkiye'de hiçbir kurum sahip değil. Ama yine de hukuk tarihçilerine üvey evlat muamelesi yapma var. Yoksa Tarih Kurumu, Ahmet Kılınç Bey çok iyi biliyor, İş Bankası'nın yüzde 33'ü Türk Dil Kurumu'yla Türk Tarih Kurumu'nun emrine verilmiş vaziyette. Senelerdir temettü olarak gelen miktarlar insanı şaşırtıyor. Ama mesela ben yönetim kurulunda da çalıştım Tarih Kurumu'nun bazı kalıpları aşamıyorsun, zincirleri kıramıyorsunuz. Dediğinize katılıyorum ama bunlar birbirinin rakibi değil. Osmanlı hukuk tarihi çalışıyorsanız Osmanlıca bilmek olmazsa olmaz.

Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu: Hocam ben aksini söylemiyorum. Hocam on tane asistanınız varsa birisi Arapça bilir, birisi Çince bilir, birisi Rumca bilir, birisi İbranice bilir. Hepsine

Arapça öğretmenin ne manası var ki? Disipline ve branşıma saygı nedeniyle söylüyorum. Bir de biz gelecek nesilleri yetiştiriyoruz artık.

Mehmet Akif Aydın: Cihan Hoca şu var, hiçbir üniversitede dil öğrenme konusunda doktora adaylarına yardımcı olamıyor. Gerçeği de bilelim. Arapça öğrenen kendi öğreniyor. Rumca öğrenen kendi öğrenmek durumunda kalıyor. Keşke öğrenilse. Şimdi siz bir tane Çince bilen bulmuşsunuz, ona sahip çıkmak lazım doğru.

Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu: Hocam benim beraber çalıştığım asistanlar Rumca öğrenmeye çalışıyor, Yunanca öğrenmeye çalışıyor. Kilise Defterlerine bakacak.

Mehmet Akif Aydın: Çok güzel. Bunlar mutlaka olması gereken şeyler. Gittikçe bu iş gelişecek. Ama şu anda Türk Hukuk tarihinin kaynakları en bol olan kısmı Osmanlı dönemi. Çünkü mesela Osmanlı öncesi Selçuklu dönemine ait bire bir kaynaklarımız bile çok sınırlı. Daha önceki döneme çok az. Yani mukayeseli çalışmalar için kaynak dilini bilmek ayrı, o döneme ait malzemenin mevcut olması ayrı. Osmanlı Mahkemeleri gibi zengin bir malzeme hiçbir hukuk tarihinde yok. O yüzden mecburen... Yavaş yavaş ilgi artmaya başladı. İnşallah devam etsin. Ama bu öbür dönemin önemsiz olduğu anlamına gelmiyor. Yani Babürlü Dönemi Hukuk Tarihi bizim hukuk tarihimizin bir parçası. Türkiye'de Babürlü çalışmaları yeni gelişme istidadı gösteriyor. Seneler önce Hindistan'a bir kongreye gittiğimizde Türkiye'de Babürlü çalışan bir kişi bulamadık. Ben Hindistan'a gittiğimde gördüm ki, oradan Türkiye çalışan dünya kadar araştırmacı var. Bu demek ki biraz imkanlar ve ilgiyle ilgili bir şey. İnşallah gelişir diye düşünüyorum. Mehmet Aykanat Hocam, buyurun.

Mehmet Aykanat: Dersim vardı birkaç dakika geç kaldım, kusuruma bakmayın. Türk Hukuk Tarihi, genel hukuk tarihi, İslam Hukuku Tarihi derslerini yürütüyorum. Lisansüstünde de inşallah Eylül ayından itibaren öğrencimiz olacak. Hocalarımız temas etti metodoloji kısmına. Belkıs Hocam, Ayhan Hocam, diğer hocalarımız... Ben bu alanda da Hocam Hukuk Tarihi Araştırma Teknikleri

diye bir ders koydum. Bu alanın tabii ki gelişmeye ihtiyacı var. İlk başlayanların özellikle Hukuk Tarihi çalışacak olan belki, araştırma görevlisi olmayabilir dışarıdan olanlar da olabilir. Bunlara yol gösterme mahiyetinde tabii ki bir kaynak eksikliği var. Hocalarımıza tabii burada bir görev, ihtiyaç, katkı ihtiyacı düşüyor. Kaynaklara nasıl ulaşacaklar, nasıl bir yol haritası izleyecekler... Genelde benim gördüğüm yeni gelenlerde böyle bir sıkıntı oluyor. Bizim alan aslında dijitalleşmeye müsait. Yani ben kendim yaptığım çalışmaların önemli bir kısmını bilgisayar başından... Bunda tabii sizlerin de katkısı büyük. Kadı Sicilleri arşiv belgelerine ulaşıyoruz, Latinize edilenleri basılı halde var. Belki terabaytlara yaklaşan kaynaklar var bilgisayarlarımızda. Bu anlamda çok iyi. Tabii daha da gelişebilir. Bu İlahiyatçıların alanlarında kullandıkları Şamile programlarını biliyorsunuzdur hocam. Buna benzer bir şey, diğer alanlarda pek mümkün değil belki ama bizim hukuk tarihinde yapılabilir, yapılsa da çok güzel olur. Yani biz taşrada biraz uzakta kalıyoruz ama hocam çalışılan tez konuları, farklı alanlarda görüyorum ben, mesela hangi hocalar yüksek lisansta ne çalıştırıyorlar doktorada ne çalıştırıyorlar... Başladığından itibaren bir öğrenci, bunları paylaşıyorlar. Haberdar olunuyor. Bu da güzel bir imkân. Bu imkanlar, bu grup içerisinde, hukuk tarihi hocalarımız zaten sayımız da çok fazla değil. Olsa çok daha güzel olur. Yine dijitalleşme sağlansa ve bunların hepsine bir kaynaktan ulaşabilsek, o da hem kolaylık açısından hem çalışmanın hızlı gitmesi açısından oldukça güzel imkanlar olur. Diğer çalışma alanları bakımından hocalarımız her şeyi söylediler zaten. Çok güzel konulara temas ettiler. Biz daha çok istifade etme imkânı bulduk. Ben teşekkür ediyorum hocam herkese.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim Mehmet Bey. Ahmet Kılınç Hoca, Ebru Hoca sonra sizden rica edeceğim.

Ahmet Kılınç: Teşekkür ediyorum, herkese saygılarımı sunuyorum. Akif Hocam öncelikle böyle bir organizasyon yaptığınız için teşekkür ediyorum. Aslında sadece bu organizasyon için teşekkür etmek

zayıf kalıyor. Yaptığınız çalışmalar, emekler, bize gösterdiğiniz yol...

Mehmet Akif Aydın: İstirham ederim. Herkes bir katkı yapacak. Bu borcumuz bizim.

Ahmet Kılınç: Sağ olunuz, teşekkür ediyorum. Şimdi hocalarımızın huzurunda da tabii ifade etmek ne kadar mümkün olacak... Biraz heyecanlıyım hocam onu ifade edeyim önce. Ben aslında hocalarımızın belirttiği şeyleri kendi çapımda not da almaya çalıştım. Malumunuz yarın Tarih Kurumu'nun altında Hukuk Tarihi Komisyonunda bir şey olacak, size de istişare edeceğim zaten bu notları Allah izin verirse. Belki yarınki komisyonda ya da başka kurumlarla yaptığım görüşmelerde... Akademide, hukuk tarihiyle ilintili bir şey yapılıyordu geçen hafta, geçenki toplantıda konuşulmuştu. Onları da size arz edeceğim.

Şimdi ben hocalarımızın ifade ettiği şeylerin dışında birkaç şeye işaret etmek istiyorum. Mukayeseli çalışmalarla ilintili, alanla ilgili söylenenlerin hiçbirine itirazımız yok. Elbette desteklemek lazım. Sahip çıkmak gerekiyor elbette. Sadece benim dikkatimi çeken ve konuşulmayan hususlar var. Hocalarımızın dikkatini çekmek için söylüyorum sadece bunları.

Hocam bir tanesi, malumunuz olduğu üzere... Tabii tam bilemiyorum geçen aldığım bir bilgiye göre de bu sınavın yapılmayacağı yönünde. Bir tanesi Hukuk Mesleklerine Geçiş Sınavı. Şimdi bu sınav benim bildiğim kadarıyla şu an ikinci sınıfta olan öğrencilerin gireceği sınav. Ve hukuk fakültesinden mezun olan kişilerin, mezun olduktan sonra hangi mesleği yaparlarsa yapsınlar, hukukçu bir kişinin gireceği ilk sınav. Anladığım kadarıyla Almanya'daki devlet hukuku sınavı gibi bir şey. Ve bu sınavın içerisinde de hukuk tarihi soru sorulacak başlıklardan birisi olarak ifade edildi. Dolayısıyla, hukuk fakültesinden mezun olmuş olan bir kişi, hukukla ilgili bir meslekte faaliyet yürütecek ise bu sınava girecek ve oradan da hukuk tarihi soruları çözecek. Belki bu sınavın standardı veya bu sınavın nasıl olması gerektiğiyle ilgili sizlerin, hukuk tarihinde duayen diyeceğimiz

hocaların, bir yönlendirmesi veya ilke belirlemesinde fayda vardır diye düşünüyorum. Beni bu konuya iten faktör, sizlerin yazmış olduğu hukuk tarihi temel ders kitaplarındaki bazı alanlardaki ciddi farklılıklardır aslına bakarsanız. Bazı hocalarımız belli alanlara daha fazla odaklanıyor, bazı hocalarımız başka alanlara daha fazla odaklanıyor. Şimdi öğrenciler mezuniyet sonrası sınava gireceklerse, hangi hocamız soruyu hazırlayacaksa muhtemelen oradan daha ağırlıklı çıkacaktır. Bu bir handikap gibi geliyor bana. Bunu bir belirlemek gerekir. Elbette ki bu sınav yerine getirilecekse... Daha evvel benzer girişimler olmuştu. Ben 2000'li yıllarda mezun olduğum dönemde avukatlık sınavı gibi bir sınav vardı ama bu daha geniş gibi düşünülüyor. Yani uygulanacaksa hocam ve hukuk tarihi de sorulacaksa bunun bir standardını oluşturmakta veya bunun ilkelerini belirlemekte fayda var diye düşünüyorum. En azından hocalarımın dikkatini buna çekmek gerekir diye düşünüyorum. Nitekim bu ders kitaplarında farklılığı kendisi gösteriyor.

Hocam yine ben hukuk fakültelerindeki eğitim minvalinde söylüyorum. Burada şimdi siz dekansınız, Nuran Hocam dekan, Mustafa Hocam dekan, Ayhan Hocam epey uzun süre dekanlık yaptı. Hukuk tarihi komisyonuyla ilgili hazırlık içerisinde bulunulduğunda ben Türkiye'deki tüm hukuk fakültelerinde hem ders kataloglarından hem de ders programlarından yola çıkarak hukuk tarihiyle ilintili hangi dersler var, bunlar kaçıncı sınıfta ve kaç saat ve kaç AKTS değerinde... İnanın hocam, ciddi farklılıkların olduğunu gözlemledim. Bazı fakültelerde birinci sınıfta, bazı fakültelerde üçüncü sınıfta hatta dörtte dahi olan-doğrudan hukuk tarihi olmasa da-yerler var. Hatta biraz evvel İrem Hoca'nın söylediği gibi, bazı fakültelerde hukuk tarihi dersi hiç yok. Kaç şube olduğu, bir dönem mi iki dönem mi olduğu, daha sonra ders saatinin ne olması gerektiğiyle ilgili Türkiye'de bir standart olmadığını tespit ettim. Sizinle de paylaşmıştım zaten o listeyi hatırlarsınız. Demek ki bunun standardını oturtmak lazım. Kaçıncı sınıfta olması gerektiği, kaç saat olması gerektiği ve

buna bağlı olarak AKTS değerini tartışmak gerekiyor. Yani ders iki saattir ama AKTS'si ikiyse biraz daha değeri zayıf oluyor. Belki bunu da biraz tartışmak gerekir diye düşünüyorum hocam. Yine hukuk fakültesiyle bağlantılı olarak hocam, belki bölüm hususunda tartışılabileceğini düşünüyorum. Bu tartışma mesela İslam Hukuku'nda da yapılıyor. Bazı fakültelerde özel hukukun içerisinde, bazı fakültelerde kamu hukukunun içerisinde... Aslında bu tartışma özelde bakıldığında hukuk tarihi açısından da bakılabilir diye düşünüyorum. Çünkü biz kamu hukukunun içerisindeyiz ama bu aile hukuku anlatmıyoruz anlamına gelmiyor. Kamu hukuku içerisinde yer alsak dahi... Belki bu da tartışılması gereken bir şey diye düşünüyorum. Bunu şunun için yapıyorum. Örneğin biz lisansüstü seviyesinde... Kamu-özel ayrımını şu yüzden söylüyorum, lisansüstü hukuk tarihinin özel hukuk kısmıyla ilintili bir ders açmak istediğinizde genelde bir talep olmuyor. Aile hukuku açmak isterseniz... Çünkü kamu hukukuna girmiş olan kişiler genellikle hâkim veya savcı oluyorlar hocam. Kamu hukukuyla ilintili bir şey yapmak istiyorlar. Orada onların açabileceği hukuk tarihine zaten ilgi az. Hiç kendisiyle ilintili olmayan bir şey olduğu zaman ayrı bir probleme sebep oluyor. Yani tercih etmiyor gibi geliyor. Bu bence hukuk fakültelerinde hukuk tarihinin konumlandırılmasından kaynaklanan sorundan kaynaklanıyor gibi geliyor.

Vakit ilerlediği için çok hızlıca ifade edeyim. Hocam, hocaların metodolojiyle ilintili olan hususun ben de altını çizmek isterim. Hukuk tarihiyle ilintili çalışmanın nasıl, Ayhan Hocam da ifade etti, metodolojisiyle ilgili ilkeleri belki biraz daha koymak gerekiyor. Ben doktora yeterlilik sınavlarında kendi çapımda sormaya çalışıyorum. Hukuk tarihinin kendine münhasır ilke ve prensipleri nelerdir sorusunu sormaya çalışıyorum. Ben bunu sordukça da adaylar öğreniyor bunu hocam. Hoca kesin sorar diyorlar. Onu da öğrenmişler hep aynı şey... Birinci el kaynaklara bakmak lazım vs. Ben bunun bir adım daha ötesini bekliyorum aslında. Cihan Hocam da az evvel bir

kitap örneği verdi. Bununla ilintili belki daha derinlemesine çalışma yapmak lazım. Metodoloji ve araştırma yöntemlerine dair daha derinlemesine çalışmalar yapmak lazım. Ortaya koymak lazım. İşte hukuk tarihi çalışmaları teorik olarak şöyle yapılması gerekir diye...

Hocam benim dikkatimi çeken hususlar, ben biraz İngilizceyle yurtdışında hukuk tarihine dair bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Şimdi Japonya'yla ilgili de ifade edeceğim. Şu an oradaki, Sendai Tohoku Üniversitesi'nde bir projeye başvurduk. Nasıl neticelenir tam bilemiyorum. Oradaki bir üniversitenin oradaki hocaları vasıtasıyla yapıyoruz. Ama Osmanlı Kadı Yardımcılarını çalışmaya çalışıyoruz hocam o proje kapsamında. Bunlar Hocam elbette Osmanlıca, Arapça mutlaka bilinmesi lazım, öze ulaşılması için. Fakat benim gözlemimi söyleyeyim. Eğer siz rasyonel bir bilgiyi uluslararası bir platformda, dünyanın bildiği bir dilde ifade etmezseniz o boşluk başkaları tarafından da doldurulabiliyor. Dolayısıyla İngilizce ve herhangi bir Batı dilini de ihmal etmemek lazım. Burada İngilizce çok önemli. İngilizceyle her tarafta, her yerde iş yapabiliyorsunuz. Avrupa'da da iş yaparsınız, Malezya'da da iş yaparsınız, Japonya'da da iş yaparsınız. Nitekim ben Japonya'da kendi çapımda, bir dönem boyunca ders anlatmaya çalışmıştım. Orada şunu gözlemledim hocam, eğer Japonlara Osmanlı hukukunu biz anlatmazsak, başkaları anlatıyor. Başkası da istediği şekilde anlatıyor. Fakat onu anlatmak için en azından dünya dilini bilmek gerekir diye düşünüyorum hocam. Yani biz kendi bulduğumuz rasyonel verileri sadece kendi kendimize aktarmamamız lazım. Mesela bu mevzu 1915 olayları için de ifade ediliyor hocam. 1915 olaylarıyla ilgili biz çok şeyi söylüyoruz ama bu bizde kalıyor. Bunu farklı dillere çevirmek lazım, İngilizce aktarmak lazım. Spesifik bir konuysa, 1915 olayları gibi, Ermenicesini çevirip aktarmak gerekir gibi. Ama daha teorik olarak dünya diline vakıf olmak lazım. Yaptığımız çalışmaları bu dille dışarı da aktarmak gerekir diye düşünüyorum hocam.

Bu çalışmaları yaparken dikkatimi çeken bir şey var. Hukuk tari-

hiyle ilgili hocalarımız ulusal platformlardaki terminoloji sorununa işaret etti. Ben bunu uluslararası platformda da görüyorum hocam. Divan-ı Hümayun'un İngilizcesini birçok farklı çalışmada birçok farklı biçimlerde gördüm. Farklı İngilizce kavramlar gördüm. Bu da çalışılması gereken bir alan gibi geliyor bana. Hukuk tarihine münhasır terminoloji ve kelimelerin İngilizce karşılıklarının ne olduğunu belirlemek lazım sanki. Türkiye bu konuda uluslararası platformlarda ön planda olması gerekir. Çünkü bizim kendi tarihimiz. Biz bu konuda boşluk bıraktığımız zaman Divan-ı Hümayun için bir Alman başka bir kavram kullanıyor, Japon başka bir kavram kullanıyor. Dolayısıyla İngilizce terminolojiye de dikkat edilmesi gerektiğini veya bununla ilgili bir çalışma yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Hocam Japonya'ya biraz atıf yapıldı, ben de hali hazırda orada bir projenin araştırmacısı olarak görünüyorum. Kendi çapımda bağlantılarım var. Resepsiyon süreci, evet Meiji dönemiyle biraz başlıyor. Ben de orada gittim ders de anlattım hala da irtibattayız. Çok kolay olmadığını ifade etmem lazım. Ben de şimdi Japon Hukuk tarihiyle ilgili kitaplar aldım, Japonca kursuna da gittim orada hakikaten çok zor hocam. Üç tane kendine münhasır dilleri var. Kanji, Hiragana, Katakana. Yani Çince'deki sadece Kanji bile çok zorken bunun üzerine bir de Hiragana, Katakana ekliyorsun. Ben Japonya'dayken eski Türklerle ilintili bir çalışma yaptım. Yayımlanmadı hocam ama. Japon kaynaklarından besleneyim dedim. Ben onun altından kalkamadım hocam. Japonların yazmış olduğu İngilizce kaynaklardan yola çıkarak, ama birinci Çin kaynaklara atıfta bulunarak yapıyoruz. Fakat onlar da artık bu kadar Osmanlı'ya eskisi kadar odaklanmıyorlar, çalışmıyorlar. Zor olduğunu söylemeye çalışıyorum aslına bakarsanız hocam. Japonya'nın resepsiyon sürecinin gelişimiyle ilgili bir çalışma yapmanın çok kolay olmadığını ifade etmeye çalışıyorum.

Hocam son olarak Hukuk tarihi alanındaki çalışmalar, Nuran Hocam da az evvel ifade etti, hakikaten hukukçu olması gerekiyor.

Sizler bizim büyüğümüzsünüz, üstadımızsınız. Bunlara dışarıdan müdahalenin mümkün olduğunca önünü kesmekte fayda var. Birçok hocamız söyledi, hukuk nosyonu olmayan, hukuk kültürü olmayan, hukuk bakış açısı olmayan bir kişiyi lisanstaki hukuk öğrencisinin önüne sokmak hem öğrenciye zor olur hem de hoca için zor olacaktır. Bunu gerek hukuk tarihi için gerekse İslam Hukuku için söylüyorum. Bu alanlarda herhangi bir aşamada bir atama vs. olacaksa hukukçuya pozitif ayrımcılık yapmak daha iyi olacaktır.

Hocam ben daha fazla vaktinizi almayayım. Hürmet ediyorum. Saygılar sunuyorum.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim. Tabii bunların hepsi derin tartışmamız, konuşmamız gereken konular. Dediklerinize genel olarak katılıyorum. 4 Kasım'da, Ankara'da yapacağımız çalıştayda yüz yüze bunu daha geniş olarak tartışacağız. Belki sistematiği için söylenebilir. Hukuk fakültelerinde, hukuk tarihi kitapları... Benim yazdığım var, Mustafa Bey'in yazdığı var... Şimdi, Medeni Hukuk kitabının sistemleri birbirine uymak zorunda. Çünkü Medeni Kanunu ölçü alıyor. Ceza Hukuku kitabı Ceza Kanunu'nu ölçü alıyor, Ticaret Hukuku Ticaret Kanunu'nu... Bizim örnek aldığımız, olması gereken dediğimiz bir kanun yok. Biz biraz ilgi duyduğumuz alanlara yönelik işte kamu hukukunda şuraları alalım, özel hukukta buraları alalım deniyor. Burada zaman içerisinde hukuk tarihi kitapları belirli bir ana caddede birleşiyorlar. O kadar problem görünmüyor. Bir problem, hukuk fakültelerinin bir kısmında hukuk tarihi hiç yok. Bir kısmında sadece bir dönem var. Bir dönem hukuk tarihi için yetmiyor, açık söyleyelim. Hukuk fakültelerinde hukuk tarihinin birinci sınıfta öğretilmesi de problemli. Niye? Çocuğun kafasında Medeni Hukuk, Borçlar Hukuku, Ceza Hukuku, Anayasa Hukuku kavramları hiç oturmamışken siz hukuk tarihinde bununla ilgili kurumları anlatıyorsunuz. Dolayısıyla en ideali bence ikinci sınıf. Bunu tabii her hocanın, her üniversitenin kendi takdiri ama bu kadar senelik tecrübede ben ikinci sınıfı gördüm. Çünkü üçüncü sınıf hukuk fakül-

telerinin en yoğun derslerin olduğu dolayısıyla en zor sınıfı. Üçüncü sınıfa bir de Türk Hukuk Tarihi dersi konulamaz. Dördüncü sınıf da herkesin bir an evvel mezun olup hâkim, savcı olma hayaliyle tutuştuğu bir dönem. Şimdi şu var, zaten böyle bir kürsüye bir hukuk mezunu talip olduğu zaman hukuk mezunu olan tercih ediliyor. Hukuk mezunlarının az para getiren bu alanlarda çok fazla gözü yok. Bunu görelim. Yani hâkim olacak, savcı olacak, danışman olacak, kamu yöneticisi olacak... Bizim alan biraz üvey evlat muamelesi görüyor. Ama buna rağmen de gelişiyor. Bu sevindirici bir şey. Bunu Ankara'daki tartışmalarda biraz daha ele alırız. Hakikaten ders verme sırasında da araştırmalar sırasında da belli müştereklerimiz olsa bundan hukuk tarihi disiplini çok karlı çıkar. Çok teşekkür ediyorum, Ayhan Hoca'ya da teşekkür edeyim tekrar. Ebru Hoca vardı, Ebru Hoca'yı duymadım.

Ebru Kayabaş: Merhabalar Hocam. Katılan hocalarıma saygılarımı sunuyorum. Düzenlediğiniz bu çalıştaylar serisinin alanımıza gayet faydalı olacağını düşünüyorum. İlkine, yani tarihçilerle olan çalıştaya katılma fırsatı buldum. Farklı perspektiflerden de hukuk tarihine bakmak iyi oldu. Bazı konularda özellikle farklı alanlarda düşünmeye başladım. Bu nedenle de kendi adıma çok teşekkürlerimi sunuyorum hocam size. Deşifre edildikten sonra yayımlanmasını bekliyorum. Bugünkü toplantıyı yeni öğrendiğim için üzerinde etraflıca düşünüp not alma fırsatı bulamadım ama hocalarım genel başlıklarla sorunlarımızı anlattılar. Çoğuna da katılıyorum. Ancak, uzun zamandır bu alanda çalışıyorum, yaklaşık 99'dan beri. Çok büyük ilerlemeler kaydedildiğini düşünüyorum alanımızda. Daha da iyi olacağını umuyorum. Bu konuları, aklımda olan sorunları özellikle Cihan Hanım, Nevin Hocam ve diğer sayın hocalarım konuştuğu için ben çok da fazla zamanınızı almak istemiyorum tasarruf açısından. Saygılarımı sunuyorum, çok çok teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. İnşallah bu tür toplantılarımız devam ederse-sizin İstanbul Hukuk'ta olduğu gibi

Fethi Hoca bir şey başlattı-mutlaka birbirimizden besleneceğiz, birbirimizden etkileneceğiz. Bunun önemli bir zenginlik olduğunu düşünüyorum. Söylenenlerin hepsine hepimizin katılması gerekmiyor. Değerlendirmelere de katılması gerekmiyor. Her birimiz farklı kitaplar okuyoruz, farklı muhitlerde yetiştik, farklı etkiler aldık. Fakat bu disiplinin olmazsa olmaz şartları var, kanunları var. Bunun bu çerçevede gelişeceğini ümit ediyorum. Şimdi ben tanıdıklarıma söz verdim. Fakat tanımadıklarım var. Söz almak isteyenlere verebilirim ya da söz almış hocalardan söz almak isteyen varsa onlara da verebilirim.

Gül Akyılmaz: Hocam ben bir şey söyleyebilir miyim? Türk Hukuk Tarihi'yle ilgili farklı değerlendirmeler yapabilmek için o kuralların ortaya çıktığı siyasi yapının, toplumsal yapının da bir arada değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ve bu açıdan açıkçası mesela siyasi tarih temelinin de önemli olduğu kanaatini taşıyorum. Bizim fakültemizde ben birinci sınıfta bir yıl boyunca siyasi tarih dersini de veriyorum. İkinci sınıf Türk Hukuk Tarihi dersinin temelini atacak bilgileri orada öğrencilere anlatabiliyoruz. Birtakım kavramlara da aşina hale geliyorlar ve ikinci sınıfta Türk Hukuk Tarihi dersini, oradaki kavramları daha rahat anlayabiliyorlar. Mesela 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi veya Mecelle'yi anlatırken o hukuki düzenlemelerin ortaya çıkmasını sağlayan siyasi gelişmeleri, toplumsal gelişmeleri de bildikleri için daha kalıcı bir bilgi elde edebiliyorlar. Bunun da önemli olduğunu vurgulamak istedim.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim, doğru. Katılıyorum.

Fethi Gedikli: Hocam, bu arada Uluslararası 26. Geleneksel Genç Hukuk Tarihçileri Konferansını gerçekleştireceğiz. Arkadaşlara duyurduk ama buradan da bir kez daha, izin verirseniz, duyurayım. Ekim'de. Arkadaşların katılmasını arzu ederim. Gençleri teşvik etmelerini beklerim. Bunu salgından önce yapacaktık, salgın girdiği için yapamadık. Şimdi yapacağız, bunu hatırlatmak istedim.

Mehmet Akif Aydın: Genç olduğuna göre ben katılamıyorum.

Fethi Gedikli: İsmi öyle. Yoksa herkes katılabilir.

Mehmet Akif Aydın: Başka söz almak isteyen. O zaman ben katkılarınız için çok teşekkür ediyorum. Çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Bunu Ankara'da da değerlendireceğiz. Yani yüz yüze geldiğimiz zaman da... Ben şöyle söyleyeyim, bu disiplin hem İlahiyatçıların ilgilendiği hem tarihçileri ilgilendiği hem hukukçuların ilgilendiği bir disiplin. Biz biraz maça geç dahil olduk. İnşallah karşılıklı görüşmelerimiz olursa öbürlerinin de bu konuda birtakım eksikliklerini gidermek mümkün olur. Bir de bizim eksiklerimizi gidermeliyiz. Mesela tarih bölümlerinde Osmanlı Hukuku kurumları hakkında hukuk tarihçilerinin bir bilgi verdiğini ben bilmiyorum. Nasıl bilgiler veriliyor onu da bilmiyorum. Demek ki karşılıklı bir birbirimize kapalılığımız söz konusu. İnşallah ben sonraki dönemlerde müşterek çalışmaların, projelerin daha hayırlı sonuçlar çıkaracağını ümit ediyorum. Katkılarınızdan dolayı çok teşekkür ediyorum. Gerçekten çok yararlı bir çalıştay oldu. Bunun çözümünü yaptıracağız, sonra sizlerle göndereceğiz İlave edeceğiniz düşünceleriniz varsa onları lütfen ilave edin. Bir de eğer fırsat bulabilirsek yazın belki yapabiliriz, arşivcilerle bir çalıştay yapalım istiyorum. Ben yine de söylüyorum, arşivcilerin birikimleri de önemli. Cihan Hoca devlet yapsın dedi de Osmanlı arşivinde yüz milyondan fazla belge var. Mahkeme defteri olarak şu anda mevcut olan mahkeme defteri yirmi beş bin tane. Biz yüz tane defter neşrettik. Yani bunların hepsinin çevrilmesi de gerekmiyor. Ama şu var ki, devletin bu çalışmalara katkıda bulunması son derece önemli. O bakımdan haklı.

Çok teşekkür ediyorum, eksik olmayın. İnşallah bundan sonraki çalışmalarda yine beraber olacağız. En azından birbirimizin yaptıklarını bilme fırsatı bulacağız, tanıma fırsatı bulacağız. Ben yine çok yararlandığımı söyleyeyim. Çok teşekkür ediyorum.

Zoom'la olmasının şöyle bir faydası oldu diye düşünebilirsiniz: Üniversitemiz hiçbir masrafa girmeden böyle bir çalıştayı gerçekleştirmiş olduk. İstanbul'a yolunuz düşerse ikram hakkınız mahfuzdur. Beklerim.